

A detailed portrait of Jacob Roman, a man with long, dark, curly hair, wearing a dark coat and a white cravat. He is looking slightly to the right of the viewer. The background is a dark, textured landscape with a building visible in the distance.

JACOB ROMAN, EEN INNOVATIEF ONTWERPER?

RONALD STENVERT EN EDWIN ORSEL

JACOB ROMAN (1640-1716) was aan het einde van de zeventiende eeuw een belangrijke architect in de Republiek, onder meer dankzij zijn aanstelling aan het hof van stadhouder-koning Willem III. Toch is er over deze ontwerper minder bekend dan men zou vermoeden. Roman werkte vanaf 1681 als stadsbouwmeester van Leiden en daarna van 1689 tot 1702 als hofarchitect van Willem III. Zijn oeuvre omvat een relatief beperkt aantal werken. De meeste daarvan kwamen tot stand in opdracht van de stadhouder en zijn intimi. Roman verkeerde in de hoogste kringen van de Republiek en werkte samen met architecten als Daniël Marot (1661-1752) en Steven Vennecool (1657-1719). Hij is in het gevolg van de stadhouder in Engeland geweest, heeft daar gewerkt en toen of al eerder, vernieuwende architectonische en constructieve ideeën opgedaan.

Dit artikel geeft een kort overzicht van de bekende gegevens en ontwerpen van de hand van Jacob Roman.¹ Daarbij wordt gekeken naar de kring van opdrachtgevers rondom de stadhouder en Romans relatie met zijn collega-architecten. Tevens wordt de vraag gesteld naar zijn buitenlandse contacten en de weerslag daarvan op zijn werk. Vervolgens wordt nader ingegaan op twee van Romans gebouwen: het poortgebouw van het hofje Meermansburg in Leiden uit 1681, dat hij als stadsarchitect van Leiden uitvoerde, en de verbouwing van het stadhuis in Deventer, waarvoor hij in 1692 werd uitgeleend door de stadhouder. Beide gebouwen hebben een voor die tijd kenmerkende classicistische vormgeving. Bovendien paste Roman in beide gevallen een voor Nederland ongebruikelijke kapconstructie toe. Die constructie was bekend uit Italiaanse architectuurtraktaten. Dergelijke constructies waren hier te lande nog niet eerder toegepast, maar al wel in Engeland.

EEN ARCHITECTONISCH ENIGMA?

Jacobus of Jacob Pietersz. Roman werd in 1640 in Den Haag geboren als oudste zoon van Pieter Roman (ca. 1607-1670). Over zijn leven is vrij weinig bekend.² Zijn vader was meesterbeeldsnijder en werkte onder meer voor het stadhouderlijk hof. Hij leverde snijwerk voor het Huis ter Nieuwburch in Rijswijk, waarvan de bouw in 1634 werd voltooid.³ De jonge Jacob kreeg zijn opleiding in de werkplaats van zijn vader en legde zich gaandeweg toe op de architectuur.⁴

In 1675 trouwde Jacob Roman met Anna van Lent. Bij zijn vaders dood in 1670 was hij zelfstandig werkzaam (afb. 1). In 1678 diende hij bij het stadsbestuur van Den Bosch een declaratie in voor het snijden van enkele beelden voor het stadhuis en het tekenen van een vier-schaar met banken.⁵ Datzelfde jaar sneed hij de deco-

raties voor de nieuwe slaapkamer van Mary Stuart op het Haagse Binnenhof.⁶ Het jaar daarvoor, in 1677, had hij snijwerk gemaakt voor de nieuwe karos van de Delftse regent Pieter Teding van Berkhout (1643-1713).⁷ Die bracht Roman in contact met zijn beste vriend Philips Doubleth (1633-1707), iemand met veel belangstelling voor kunst, architectuur en tuinaanleg. Doubleth was getrouwd met Suzanna Huygens, de zus van Christiaan en Constantijn jr. Via zijn zwager Christiaan probeerde Doubleth zo veel mogelijk architectonische ontwerpen in boek en prent in zijn bezit te krijgen.⁸ Doubleth ontwierp zijn eigen buitenhuis Clingendael (1680) en Teding van Berkhout deed datzelfde voor zijn buitenplaats Pasgeld buiten Delft (1682). Beiden, maar zeker Teding van Berkhout, gebruikten Roman daarbij als adviseur. Roman zal daar op zijn beurt zijn voordeel mee hebben gedaan, niet in de laatste plaats omdat beide regenten over belangrijke bibliotheken beschikten.⁹ Teding van Berkhout en Roman onderhielden contact gedurende bijna veertig jaar. Ze kwamen enkele malen per jaar bijeen, voerden gesprekken over architectuur en bezichtigden gebouwen. Via dit patronaat verkeerde Roman al vroeg in de hoogste kringen van Holland.

In 1681 kreeg Roman opdracht voor de vergroting van het uit 1650 stammende Haagse boterhuis, dat daarmee in omvang verdubbelde en sindsdien het Groot Boterhuis ging heten (afb. 2). Hij zal hier zijn eerste ervaring hebben opgedaan met de overkapping van een brede middenruimte (afb. 3).¹⁰ In dezelfde tijd kreeg Roman opdracht van het kinderloos gebleven echtpaar Maerten Meerman (1627-1684), bewindhebber van de VOC-kamer te Delft, en zijn vrouw Helena Verburgh (†1683) voor de bouw van een hofje in Leiden. Beide echtelieden zouden Adriaan Dortsman (1635-1682) al in 1679 daartoe aangezocht hebben, maar die opdracht ging om onbekende redenen niet door. Het Meermansburghofje werd vervolgens in twee fasen uitgevoerd. De eerste elf huizen werden gebouwd naar plannen van de Leidse stadsfabriek Anthony van Breetvelt (†1681).¹¹ Na diens dood voltooidde Roman het hofje inclusief het poortgebouw met regentenkamer.¹² Voor dat werk diende hij in 1682 een declaratie in. Op het poortgebouw zelf komen we nog terug.

Op 8 april 1681 volgde Roman de overleden Van Breetvelt op als stadsarchitect van Leiden. Gezien zijn nieuwe positie verkocht hij in november van dat jaar zijn beeldhouwersgereedschappen aan de Haagse beeldsnijder Johannes Hannart (†1709).¹³ Na zijn vertrek als stadsarchitect, in 1689, bleef hij in Leiden werken als *architect honorair* voor tweehonderdvijftig gulden per jaar, op voorwaarde dat hij de stad ieder jaar zijn diensten zou aanbieden als hij daarom gevraagd zou worden.¹⁴ In die hoedanigheid ontwierp hij in 1693 een fontein voor de Leidse Vismarkt (afb. 4). Voor het beeldhouwwerk deed hij overigens een beroep op Han-

◀ 1. Portret van Jacob Roman, gravure door Pieter Schenk, gemaakt rond 1700, toen Roman circa zestig jaar oud was (Rijksmuseum Amsterdam)

2. Het Groot Boterhuis in Den Haag uit 1650 werd in 1681 door Roman verbouwd. Met name de gedeeltelijke attiek boven de daklijst is een bij Roman veelvoorkomend element (foto R. Stenvert, 2017)

3. Het plafond van de zaal van het Groot Boterhuis tijdens de restauratie in 1980-1983 (Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed)

4. De door Roman in 1693 ontworpen fontein op de Vismarkt in Leiden (Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed)

nant.¹⁵ Romans bijdrage lag vooral in de technische kant van het ontwerp; hij liet twee waterkelders binnen de ringmuur op de Leidse Burcht aanleggen. Deze reservoirs werden door een rosmolen gevoed vanuit één grotere waterkelder aan de voet van de burcht, waarna het water via loden pijpen vanaf burchthoogte de fontein instroomde.¹⁶ Van zijn andere Leidse werk is weinig bekend en vooral weinig behouden. De Leidse Herenpoort uit 1682 werd in 1863 gesloopt. Ook de kerk in Wilsveen (1682) is verdwenen, terwijl een door hem ontworpen schoorsteenstuk evenals de rest van het Leidse stadhuis in 1929 in vlammen opging.¹⁷

Via Romans vader zullen er nauwe contacten hebben bestaan met stadhouder Willem III (1650-1702). Nadat die in 1689 tevens koning van Engeland werd, stelde hij Roman aan als zijn nieuwe stadhouderlijk architect en nam hem mee naar Albion.¹⁸ Roman behield deze positie tot de dood van Willem III in 1702, waarna hij naar een nieuwe betrekking moest omzien.

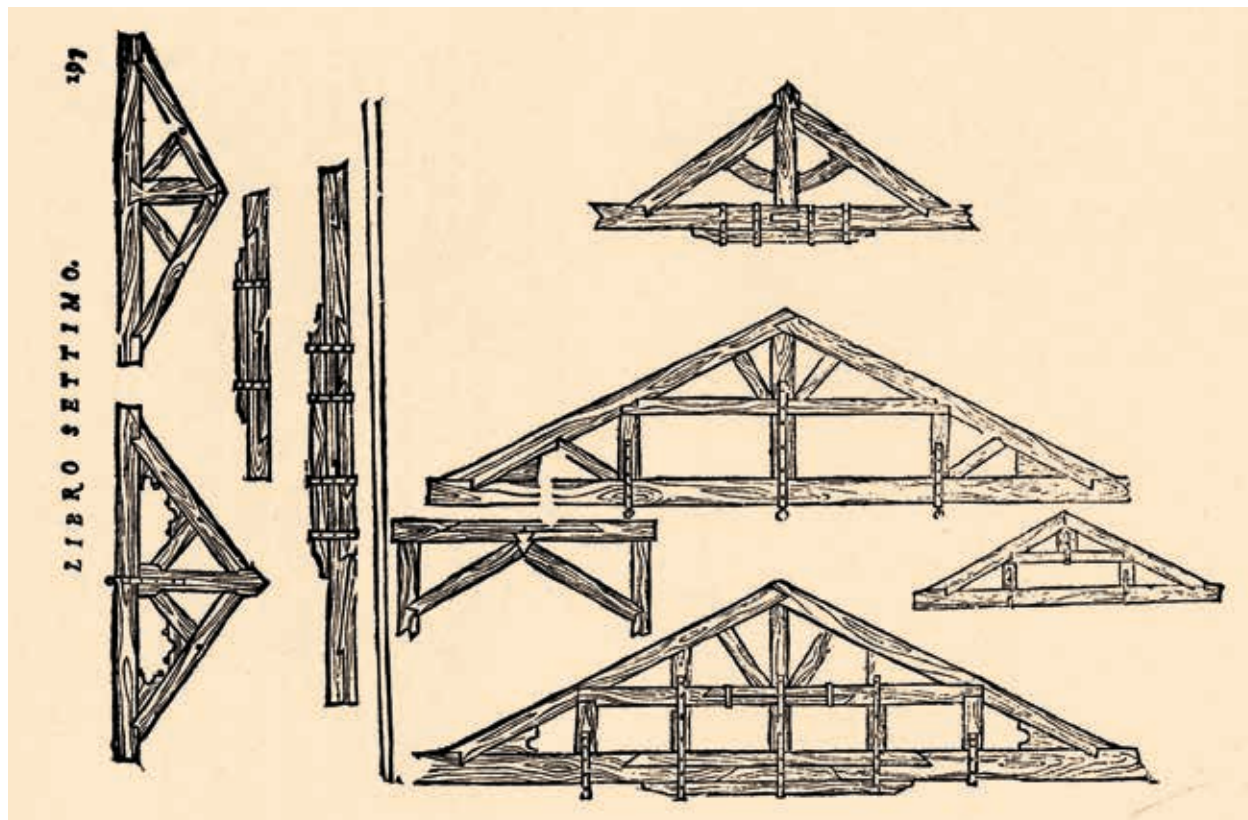
In 1702 bleek Roman een niet onaanzienlijke vordering van 1112 gulden te hebben op de erven van Hedwig Agnes van Brederode. Vermoedelijk ging het daarbij om de aanleg in 1697-1700 door haar nicht Amalia von Dohna (1644-1700) van een 'Gartenterrain mit künstlichem Flusslauf' bij Schloss Varenholz bij Rinteln. Vooral belangrijk daarbij is dat Roman in dit verzoekschrift 'Architecq van Sijn Con. May. van Pruysen' genoemd wordt.¹⁹ Zijn nieuwe opdrachtgever was namelijk Fre-

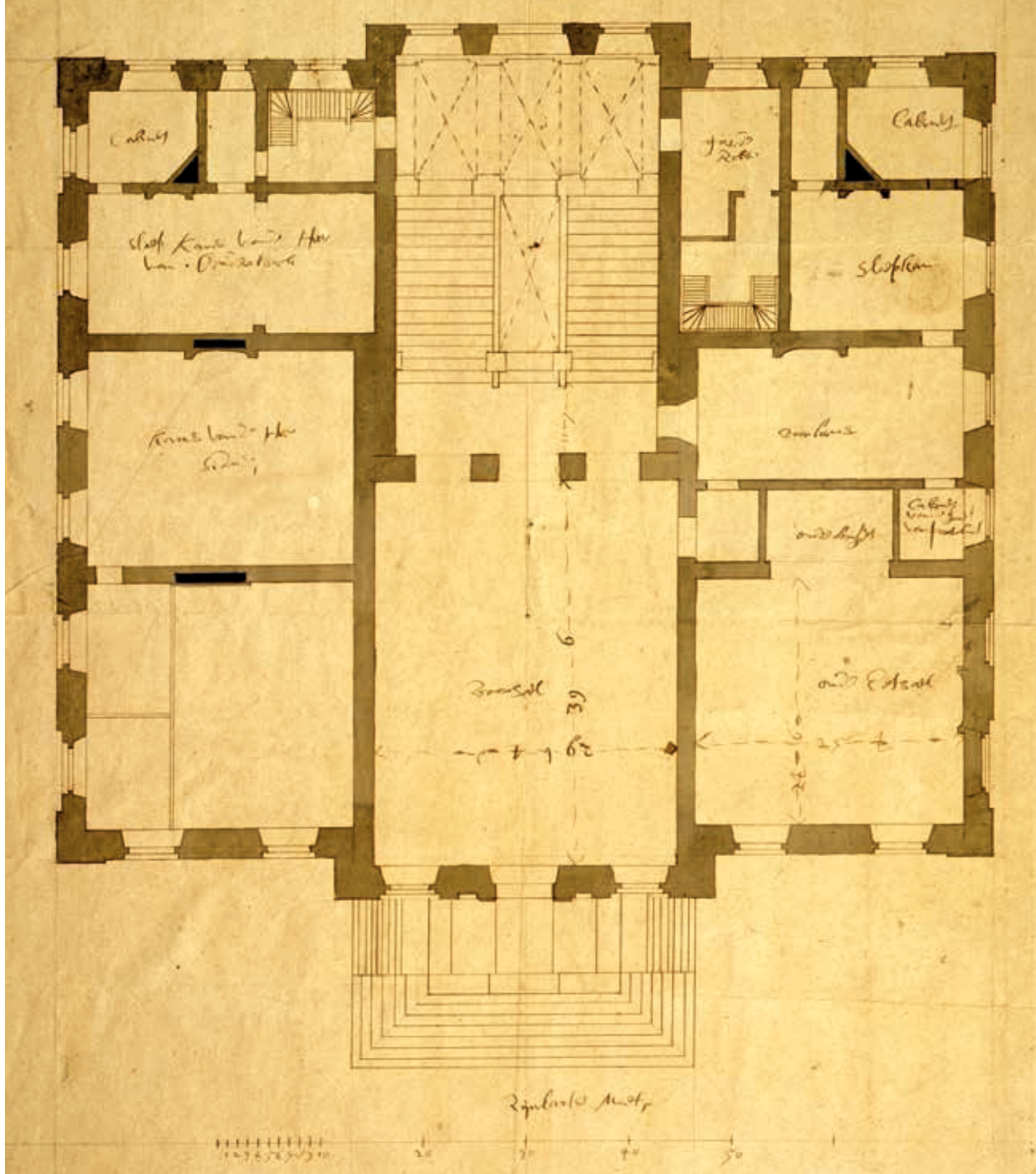
derik I van Pruisen (1657-1713), de neef van Willem III.²⁰

In 1711 was Roman in dienst bij landgraaf Philips van Hessen-Philipsthal (1655-1721), die zich in 1708 in Den Haag had gevestigd.²¹ In die tijd werkte hij nauw samen met zijn zoon Pieter Jacobsz. Roman (1676-1733).²² Na de dood van zijn vader Jacob in 1716 werd Pieter hofarchitect in Kassel bij de neef van Philips, Willem VIII van Hessen-Kassel (1682-1760).²³ Deze vorst stichtte zowel Schloss Wilhelmsthal bij Kassel als de Kasselse kunstverzameling. Na de dood van Pieter werd deze verzameling verrijkt met de zogeheten *Kasseler Codex*, die in 1684 door stadhouder Willem III was geschonken aan Jacob Roman ten behoeve van de verbouwing van kasteel Breda.²⁴

Op enig moment in zijn carrière zal Jacob zich zijn gaan interesseren voor bestudering van architectuurtraktaten, mogelijk gestimuleerd door Teding van Berkhout, of door de verbouwingen voor Willem III. In ieder geval had hij vanaf 1657 de gelegenheid om de openbaar toegankelijke Leidse Bibliotheca Thysiana aan het Rapenburg te bezoeken.²⁵ Naast de werken van Vignola, Palladio en Scamozzi bevindt zich aldaar ook het traktaat van Sebastiano Serlio (1475-1554).²⁶ Diens boek *Tutte l'opere d'architettura* in de editie uit 1600 bevat in het zevende boek afbeeldingen van houtconstructies van hangwerken, zeer vergelijkbaar met hoe Roman ze zelf heeft toegepast (afb. 5).²⁷

5. Kapconstructies in de vorm van hangwerken afgebeeld in het architectuurtraktaat van Serlio (S. Serlio, *Tutte l'opere d'architettura et prospectiva di Sebastiano Serlio Bolognese, Venetië 1619* [facsimile 1964], Lib. VII, 197)

6. Plattegrond van het Corps de Logis van Paleis Het Loo uit 1685 (Paleis Het Loo)

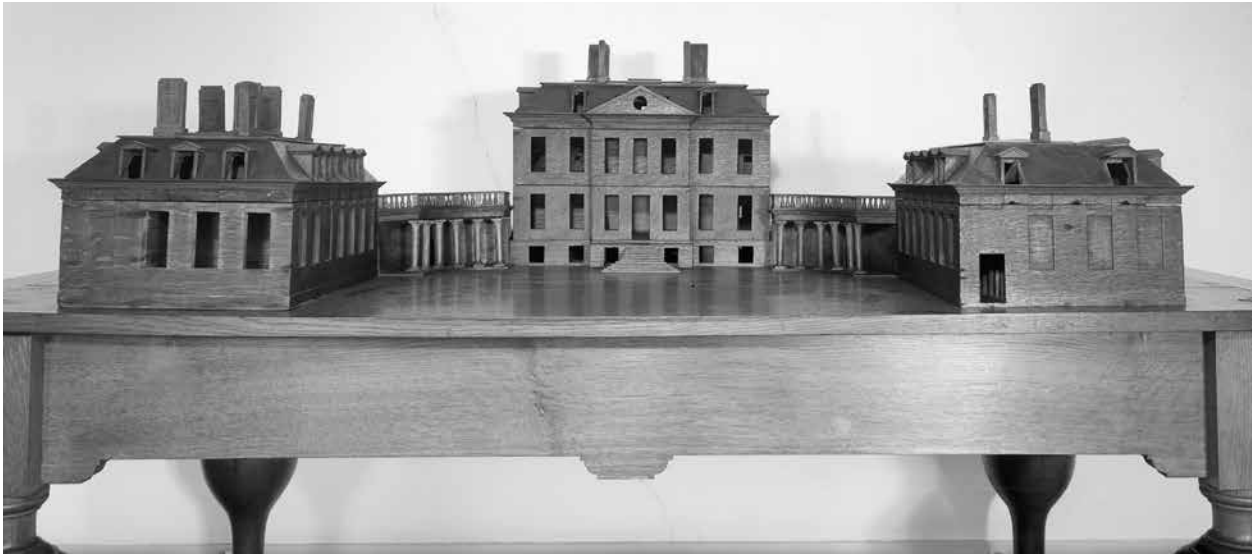
WERKEN VOOR WILLEM III

Willem III van Oranje werd in het rampjaar 1672 stadhouder van de Republiek en trouwde in 1677 met Mary Stuart (1662-1694). Na de *Glorious Revolution* regeerden beiden vanaf 1689 ook over Engeland, Schotland en Ierland. Willem bracht daarop veel tijd door in Engeland en het echtpaar ging op Kensington Palace in Londen wonen. Daar overleed Willem III in 1702 ten gevolge van een val van zijn paard.

Roman voerde al vanaf 1684 op regelmatige basis werken uit voor Willem III aan diens paleizen in Buren, Breda, Dieren en Honselaarsdijk. Pas in 1689 kreeg hij officieel de titel stadhoudelijk architect. Daarmee volgde hij Johan van Swieten op, die na het overlijden van Maurits Post in 1677 controleur van de Grafelijk-

heid was geworden en vanaf 1680 hofarchitect. Van Swieten ontwierp weliswaar later – in 1693 – de hervormde kerk van Dinteloord, maar was oorspronkelijk geschoold als landmeter.²⁸ Roman kreeg in zijn nieuwe functie vanaf juli 1689 ‘voor gagie, vacatien en tekeninge vijftien hondert Car: gul: jaerlijk (...)’.²⁹ Net als zijn voorgangers was het hem niet toegestaan om voor derden te werken.³⁰

In 1684 werd het terrein voor het nieuwe jachtslot Het Loo verworven. Roman zal naar alle waarschijnlijkheid verantwoordelijk zijn geweest voor het ontwerp van het centrale blok van dit nieuwe Loo.³¹ Het werk aan het *corps de logis* startte in april 1685 en kwam in 1686 gereed.³² Net als zijn andere werk was dit ontwerp gebaseerd op harmonische geometrische verhoudin-

7. De maquette van het Huis De Voorst bij Zutphen, die net als het gebouw zelf bij de brand in 1943 verloren is gegaan (Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed)

gen, resulterend in een streng classicistisch gebouw zonder geprononceerde zuilenordering.³³ Bij de tweede fase in 1691, toen het gebouw werd uitgebreid met vleugels, heeft Daniël Marot mogelijk enige invloed uitgeoefend (afb. 6). Mogelijk ontstond er tussen beide ontwerpers gaandeweg een verstandhouding waarbij Roman de architectonische hoofdvorm verzorgde, alsmede de meer technische zaken met betrekking tot (kap)constructies en (schuif)vensters. Ook nam Roman, samen met Willem Meesters, de wateropvoer naar de tuinen voor zijn rekening. Marot zou vooral verantwoordelijk zijn voor de interieurdecoratie en de tuinarchitectuur. Na de uitbreiding van Het Loo in 1691 spoot in de nieuw aangelegde tuinen vanaf 1693 de dertien meter hoge Koningsfontein, als resultaat van samenwerking tussen architect en ingenieur, maar vooral ter meerdere eer en glorie van de stadhouder-koning.

BEPERKT OEUVERE VOOR EEN SELECTE GROEP

In het gevolg van Willem III verkeerde een aantal intimi, onder wie zijn stalmeester Hendrik van Nassau-Ouwerkerk (1640-1708) en Godard van Reede van Ginckel (1644-1703).³⁴ Laatstgenoemde was geboren op kasteel Amerongen, dat na de herbouw in 1673 in brede kring als voorbeeld van goede architectuur gold. In 1692 verhiel Willem Godard tot de 1st Earl of Athlone. Kort daarop liet deze bij De Steeg een middeleeuws kasteel verbouwen tot het moderne Huis Middachten. Roman maakte daarvoor in 1693 een houten model.³⁵ Eind 1694 werd met de voorbereidingen begonnen, maar kort daarop droeg Roman – wegens drukke werkzaamheden – de uitvoering over aan Steven Vennecool, waarna het huis in 1696 gereedkwam.³⁶

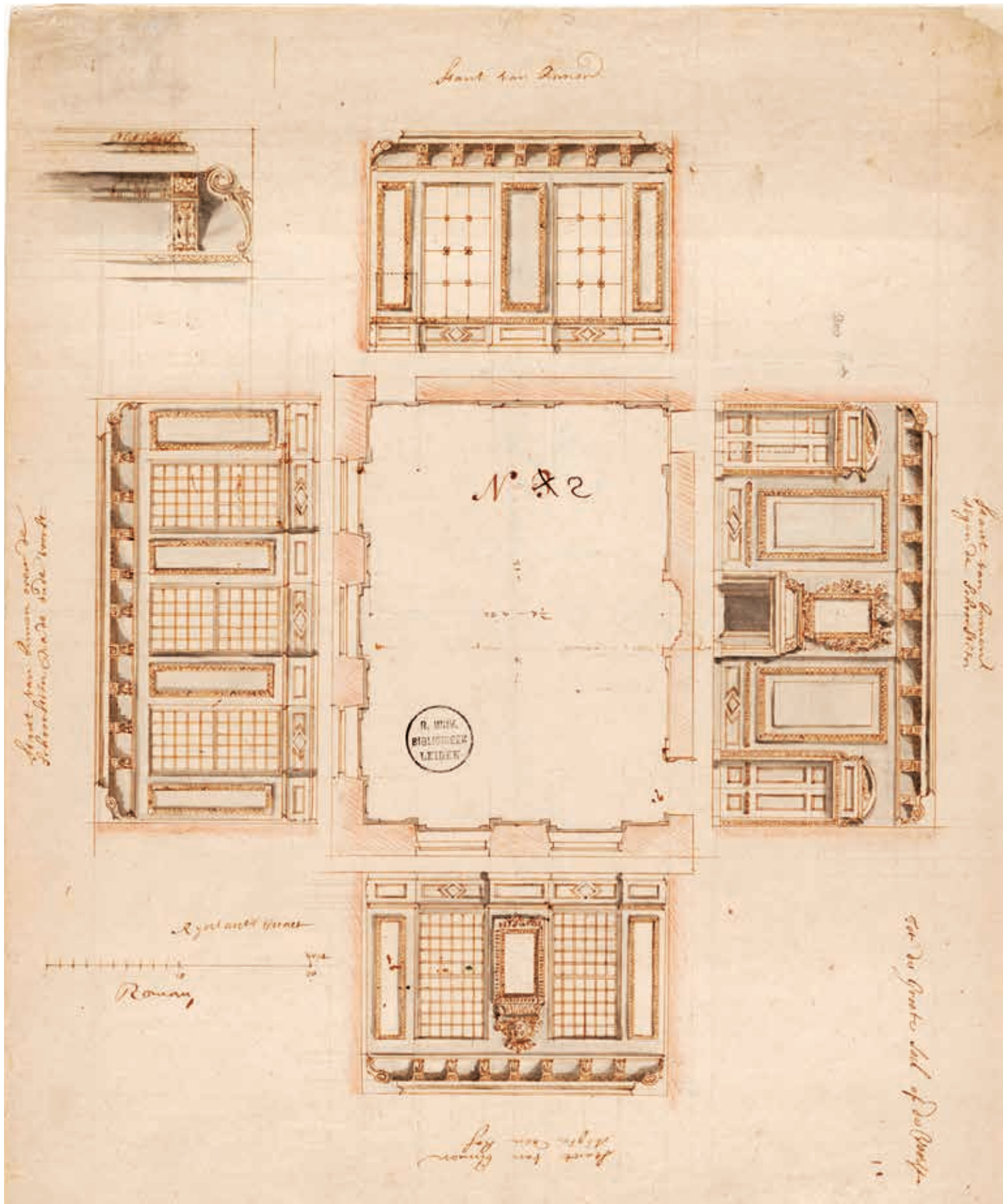
Al eerder, in 1686, had Roman voor Willems achterneef Willem Adriaan van Nassau-Odijk (ca. 1632-1705),

die in 1677 de ambachtsheerlijkheid Zeist had gekocht, een ontwerp gemaakt voor Slot Zeist. Net als later bij Het Loo zou Roman verantwoordelijk zijn voor het ontwerp en Daniël Marot voor afwerking en decoratie van het interieur.³⁷

Willems beste vriend was Hans Willem Bentinck (1649-1709), geboren op huis Diepenheim.³⁸ Met geld van Willem III kocht hij in 1674 huis Sorghvliet (het huidige Catshuis) en trouwde in 1678 met Anne Villiers (ca. 1650-1688).³⁹ In 1689 benoemde Willem III hem tot kamerheer als 1st Earl of Portland. Zijn Haagse woonhuis aan het Lange Voorhout 7 liet hij in 1700 door Roman verbouwen. Bentinck werd aangesteld als Superintendent of the Royal Gardens; behalve voor tuinen had hij ook grote interesse voor architectuur.

Bentincks plaats als favoriet van de koning werd vanaf 1691 ingenomen door Arnold Joost van Keppel (1669-1718). Deze had in 1695 zijn intrek genomen in Kensington Palace en werd twee jaar later verheven tot 1st Earl of Albermarle. Mede dankzij de schenking van forse sommen geld door Willem III kon Van Keppel bij Zutphen een eigen jachtslot laten bouwen. Dit Huis De Voorst kwam tussen 1695 en 1697 tot stand naar ontwerp van Roman met medewerking van Marot. Rond 1700 was de bouw gereed (afb. 7).⁴⁰ Van Roman zijn tekeningen van enkele kamers bekend, maar ook Marot nam twee tekeningen van het gebouw in zijn latere publicaties op (afb. 8). De Voorst werd beschouwd als het toppunt van de wooncultuur ten tijde van Willem III.⁴¹ Helaas resteert er nu nog slechts een schim van, omdat het landgoed in 1745 uiteenviel; eerst werden de vleugels afgebroken, en in 1943 brandde het hoofdhuis af.⁴² Naar de precieze technische vernieuwingen van Roman in dit gebouw blijft het daarom gissen.

Wel is duidelijk dat Willem III en zijn intieme kring voor zowel Roman als voor Marot veel werk genereer-

8. Uitgeslagen plattegrond van een van de kamers van Huis De Voorst naar ontwerp van Roman met decoraties van Marot (Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, reproductie tekening collectie Bodel Nijenhuis)

den. Daarbij is het niet altijd even duidelijk wie precies voor welk onderdeel verantwoordelijk was, en ook niet of het zelfstandige bijdragen waren, dan wel of er niet enige 'hulp' uit Frankrijk of Engeland zou zijn aangenomen.

In het geval van Roman lijkt het erop dat er sprake was van een streven tot samenwerking. Dienstbaarheid aan zijn opdrachtgevers zal heeft bij Roman zeker een rol gespeeld.⁴³ Hij was een centrale figuur in bouwprojecten, zonder dat het mogelijk blijkt om precies de vinger te kunnen leggen op wat zijn bijdrage werkelijk was: adviseur, ontwerper, uitvoerend architect, ingenieur? Dat geldt voor Romans activiteiten in Nederland, maar meer nog voor die in Engeland.

VERBLIJF IN ALBION

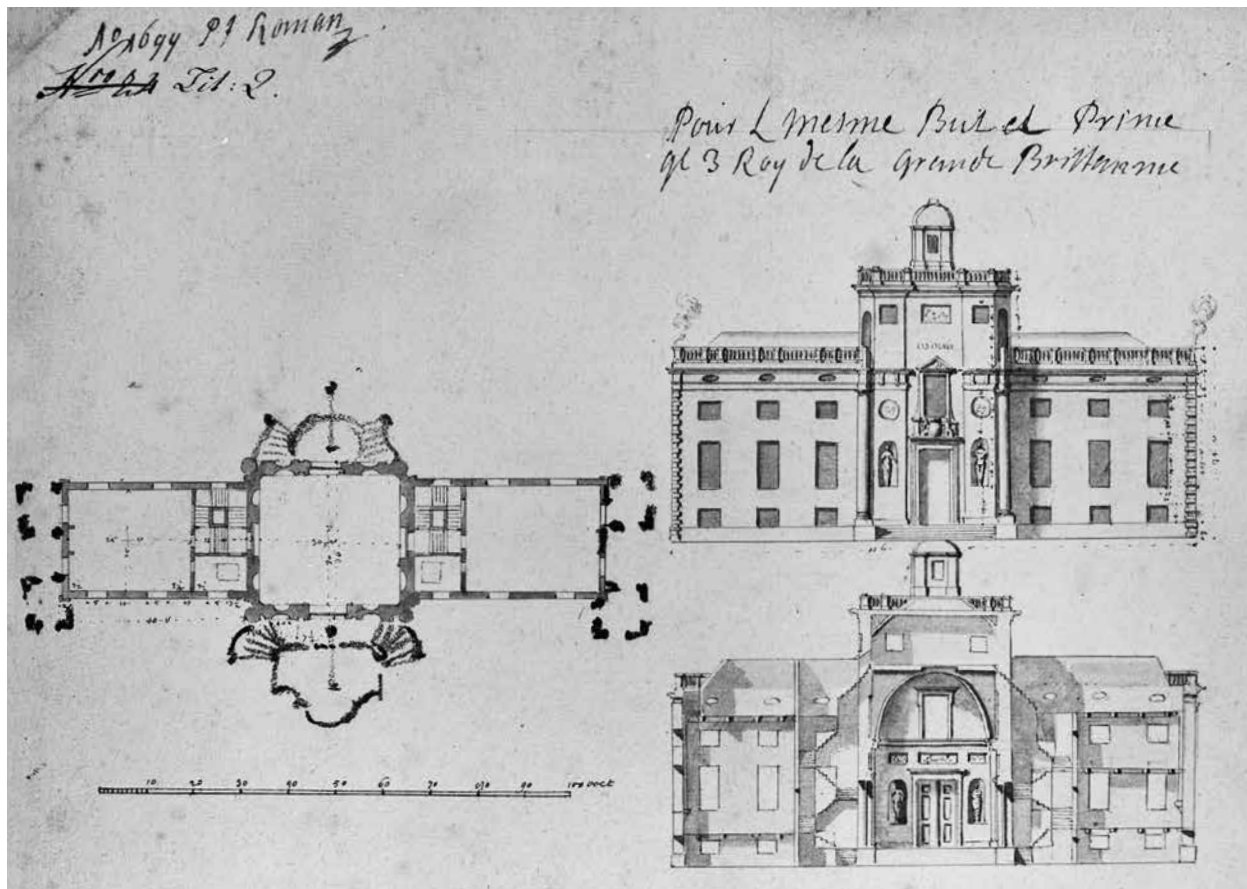
Roman trok, zoals gezegd, in 1689 naar Engeland in het gevolg van Willem III. Daar kochten William en Mary het huis van Lord Nottingham aan de rand van het latere Hyde Park en lieten dit verbouwen tot Kensington Palace. Het oude gebouw met een centrale hal geflankeerd door kamers werd uitgebreid met vier hoekpaviljoens en een lange galerij.

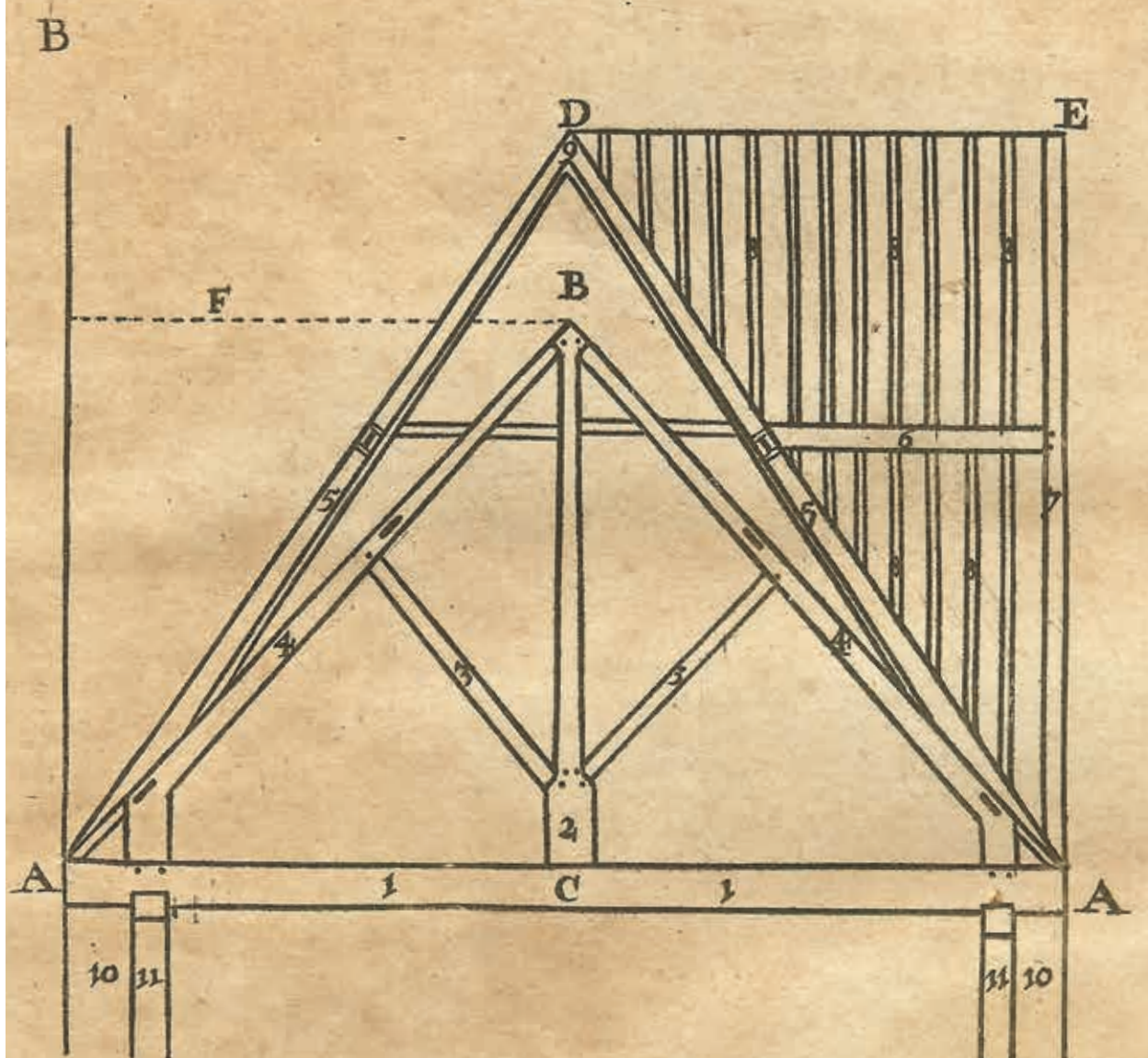
Dat werk zou zijn gerealiseerd door het Office of Works dat vanouds verantwoordelijk was voor koninklijke kastelen en residenties. Deze organisatie stond van

1669 tot 1718 onder leiding van Christopher Wren (1631-1723), met William Talman (1650-1719) als opzichter ('comptroller') en Nicholas Hawksmoor (ca. 1661-1735) als uitvoerend architect.⁴⁴ Het is echter niet geheel duidelijk of zij werkelijk verantwoordelijk waren voor het ontwerp van Kensington Palace.⁴⁵ Een belangrijk argument daarbij was dat het Office in die tijd veel werk had en vooral dat er geen specifieke door het Office gemaakte ontwerpen van dit gebouw bewaard zijn gebleven. Juist het ontbreken van ontwerpen maakt het niet ondenkbaar dat niet het Office, maar Roman de hand in dit ontwerp had.⁴⁶ Dat geldt ook voor de appartementen ten behoeve van William en Mary rond de Fountain Court in Hampton Court. Volgens Kuyper was Roman aldaar verantwoordelijk voor het ontwerp voor de Clock Court (1695) (afb. 9).⁴⁷ Met name in de periode van 1688 tot het overlijden van Mary in 1694 zou Roman intensief bezig zijn geweest met hun paleizen aan beide kanten van het Kanaal, werkend in Londen, in Den Haag of op Het Loo.

Naast het moeilijk te ontrafelen probleem van de precieze bijdrage van Roman aan de koninklijke residenties in Engeland, blijkt het nog moeilijker om vast te stellen of Roman werken heeft uitgevoerd voor de privé-onderkomens van de Engelse entourage van William. Veel is nog onduidelijk, omdat het werk uiteinde-

9. Ontwerp uit 1694 voor een jachthuis voor Willem III met een middenpartij die gelijkenis vertoont met Clock Court van Hampton Court. De tekening is gesigneerd door zijn zoon P.J. Roman (Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed)

10. Tekening van kapconstructie met hangwerk gepubliceerd als bijlage van het ordeboek van Palladio (A. Palladio, *The First Book of Architecture* by Andrea Palladio. Translated out of Italian, Londen 1733 (eerste druk 1663)), 197 (collectie R. Stenvert)

lijk door een lokale architect uitgevoerd kan zijn, of – net zoals bij de Hollandse adel – de opdrachtgever zelf als dilettant (in de goede zin van het woord) het voortouw bij het ontwerp heeft genomen. Zo wordt het ontwerp van de herbouw van Petworth House in West-Sussex (1688-1696) in verband gebracht met Marot voor de tuinen en Roman voor het gevelontwerp. Opdrachtgever Charles Seymour, 6th Duke of Somerset (1662-1747), was sinds 1692 vertrouweling van Anne (de zus van Mary, die haar in 1702 opvolgde als Queen Anne). Toch gaat het hier slechts om een toeschrijving.⁴⁸

Wel is duidelijk dat er persoonlijke relaties waren tussen de ontwerpers aan beide kanten van het Kanaal. Zo zou de perenhouten bouwmaquette van het huis De Voorst uit circa 1697 door een Engelsman gemaakt zijn.⁴⁹ Volgens Harris gaat het om William Talman: ‘The model is quintessentially English in every respect and could be by no other than an English architect, and of all candidates Talman would be the most favoured (...). In building it was changed by Jacques le Romain [Jacob Roman] who added many Netherlandish baroque details and altered the roof.’⁵⁰

Wel is bekend dat de zoon van Wren, Christopher Wren jr. (1675-1747) Roman in 1705 in Nederland bezocht. Dit zou er op kunnen wijzen dat Roman en de Wrens elkaar al langer, mogelijk zelfs al sinds 1689 kenden.⁵¹

Twee technische zaken spelen in dit verband nog een rol in deze Engels-Nederlandse uitwisseling. Hierboven is beweerd dat het waarschijnlijk is dat Roman de architectuurtraktaten van Serlio en Palladio heeft gezien in de Bibliotheca Thysiana. In Engeland kon hij de door Engelse architecten op basis van deze traktaten toegepaste constructies met eigen ogen zien. Al in 1620 paste Inigo Jones (1573-1652) een vakwerkspant met hangwerken toe bij de bouw van Banqueting House in Whitehall.⁵² Net als Jones baseerde Wren zich op Palladio.⁵³ Wren paste vakwerkliggers met hangwerken toe in de kapel van Pembroke College in Cambridge (1663-1665) en het Sheldonian Theatre in Oxford (1664-1669).⁵⁴ Soortgelijke kapconstructies werden als bijlage toegevoegd aan de verkorte en aangepaste Engelse vertaling van Palladio's *Quattro libri*, voor het eerst verschenen in 1663 (afb. 10).⁵⁵

Ook de introductie van het schuifvenster in Neder-

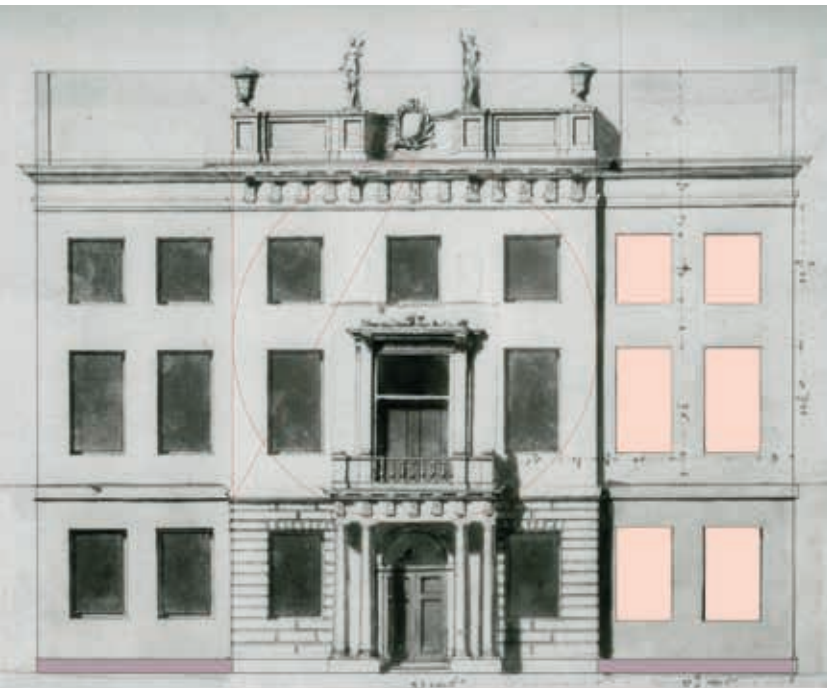

11. Ontwerp voor Rapenburg 61 in Leiden, 1700, in de variant met pronkrisaliet. Ingetekend zijn enkele verhoudingen. De gevelverhouding bedraagt 5:4, waarbij de uitgeslagen hoogte-maat van de gevel die van de attiek geeft (Universiteitsbibliotheek Leiden, bewerking R. Stenvert)

land stamt uit deze tijd. In Engeland worden ze ‘Dutch sash windows’ genoemd en in Nederland ‘Engelse schuifkozijnen’. In 1983 ontzenuwde architectuurhistoricus Louw het idee dat deze vensters uit Frankrijk afkomstig zouden zijn en legde de oorsprong rond 1670 in Engeland in kringen van het Office of Works. In 1686 zouden ze door Roman bij Het Loo en daarna in andere door hem ontworpen huizen zijn toegepast.⁵⁶

STADHOUDERLOOS

Zoals vermeld moest Roman na de dood van Willem III in 1702 op zoek naar een nieuwe werkkring. Naast werk voor vorsten ontwierp hij voor patriciërs. Zo tekende hij in 1700 een nieuwe gevel voor het huis Rapenburg 61 in opdracht van de Leidse regent Joost van Heemskerk (1649-1717). Een extra strook papier toont de gevel in een variant met pronkrisaliet (afb. 11). Het wapen daarvan en de vensters in de attiek lijken sterk op het ontwerp van het stadhuis van Deventer zoals we nog zullen zien. De in 1701 gebouwde gevel aan het Rapenburg werd in 1764 vervangen door een gevel in Lodewijk xv-stijl.⁵⁷ Het ontwerp van Roman voorzag in een laag voordak, dat met een geprofileerde en met lood beklede nok werd beëindigd. Daaruit blijkt dat het dak welbedoeld een onderdeel van de architectonische compositie uitmaakte. Speciaal voor deze nok heeft Roman een opmerkelijke kapconstructie toege-

12. Ontwerp voor Huis Ellemeet in Rotterdam, 1705. De ingetekende cirkel van 33 voet komt overeen met de door Roman onder in de tekening genoteerde maat voor de breedte van de pronkrisaliet (Privé-collectie via het Rijksbureau voor Kunsthistorische Documentatie, Den Haag, bewerking R. Stenvert)

13. Voorgevel van Huis Ellemeet in Rotterdam zoals die na aanpassingen voor Adriaen van der Werff in 1712 was voltooid. Foto van voor de verwoesting in 1940 (Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed)

past.⁵⁸ Een andere bijzonderheid is de toepassing van moerbouten voor de verbinding, die toen nog niet bij andere Nederlandse kapconstructies voorkwamen.⁵⁹ Deze kapconstructie toont dat Roman zich tot op detailniveau met zowel constructie als architectuur bemoeide en daarbij innovaties introduceerde.

Zijn belangrijkste werk uit die periode bestaat eveneens niet meer. Al in 1680 had Roman een ontwerp gemaakt voor het huis Duinrell bij Wassenaar in opdracht van Cornelis de Jonge van Ellemeet (1646-1721).⁶⁰ Deze was familie van Teding van Berkhout en van 1674 tot 1707 ontvanger-generaal van de Verenigde Nederlanden.⁶¹ Daardoor groeide hij uit tot een van de rijkste inwoners van de Republiek en kreeg hij behoefte aan een bij zijn status passend stadshuis. Aan de Boompjes in Rotterdam liet hij daarom in 1705 een enorm stadspaleis bouwen, dat rond 1712 gereed moet zijn gekomen.⁶² Het ontwerp dat Roman maakte is bewaard gebleven (afb. 12), maar de gevelindeling verschilt wezenlijk met het gerealiseerde gebouw.⁶³ Volgens Thiels zou de schilder-bouwmeester Adriaen van der Werff (1659-1722) het ontwerp van Roman vrijelijk hebben aangepast met drie balkons in plaats van één, een extra travee en een ingang met doorrit aan de zijkant (afb. 13).⁶⁴ Ondanks alle veranderingen vertoont het gebouw een zekere verwantschap met de gevel van het Deventer stadshuis.

EEN HOFJE IN LEIDEN

Alles overziend blijken er twee gebouwen het meest geschikt om nader te bekijken, omdat ze beide onomstotelijk door Roman zijn ontworpen en nog zowel de gevel als de kapconstructie bezitten. Het gaat daarbij om het voorgebouw van Hofje Meermansburg, Oude Vest 159 in Leiden uit 1681 en het stadshuis van Deventer uit 1694.

Voor het Hofje Meermansburg begon Roman met ontwerpvarianten van 'gront en stant teyckeningen'.⁶⁵ Beide opdrachtgevers verkozen een gevel met drie kruiskozijsen, boven een gevel die in het midden gedomineerd zou worden door een groot wapen. Vervolgens tekende Roman nog enkele plattegronden, doorsneden en opstanden, waarna de opdracht volgde om 'de gevolge te teyckenen'. Tevens werd hij betaald voor een houten model van de poort met ornament van bijenwas en ook voor het op schaal in klei boetseren van een groot en klein schild. Daarnaast stelde hij de bestekken op en hield toezicht op de bouw.

De voorgevel van het Hofje Meermansburg lijkt bijna vierkant van vorm, maar is net iets minder hoog dan breed (afb. 14). De hoogte wordt bepaald door twee keer de maat van de middenrisaliet van 15,5 Rijnlandse voet (31,4 cm). In het onderste vierkante deel bevindt zich de ingang, daarboven ter hoogte van de regenten-

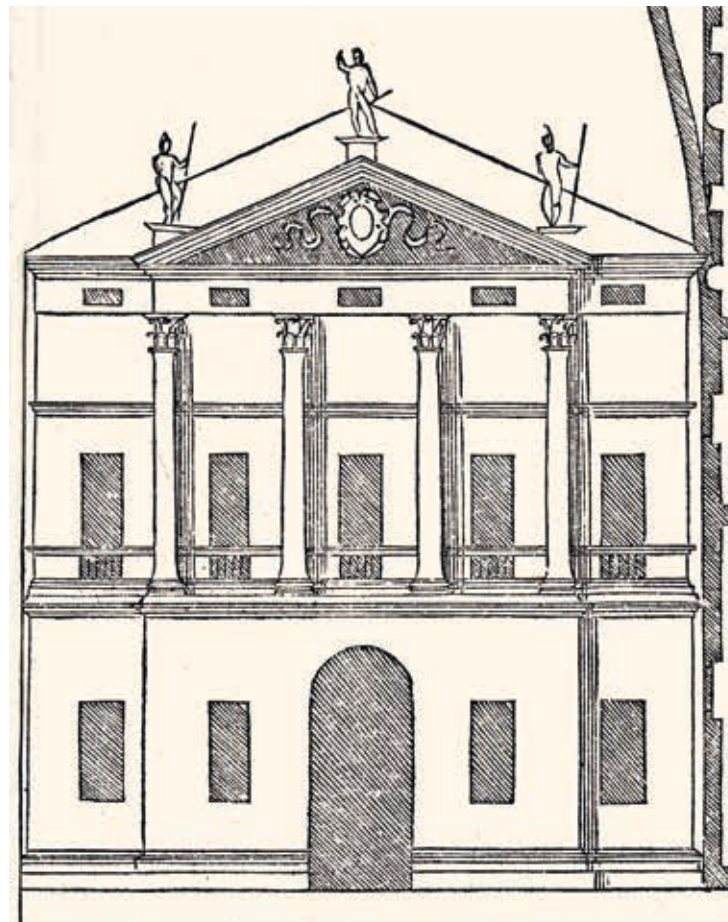
14. Voorgevel van het Hofje Meermansburg in Leiden uit 1681 (foto R. Stenvert, 2015).

15. Voorgevel van het Hofje Meermansburg, foto ca. 1960 met ingetekende verhoudingen. De middenrisaliet wordt bepaald door twee op elkaar geplaatste cirkels van 15,5 Rijnlandse voet (Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, bewerking R. Stenvert)

16. Voorgevel Bibliotheca Thysiana uit 1655 naar ontwerp van Arent van 's-Gravesande. De alleen op de verdiepingen geplaatste rij pilasters is een Leidse variant van het Capra-schema (foto R. Stenvert, 2018)

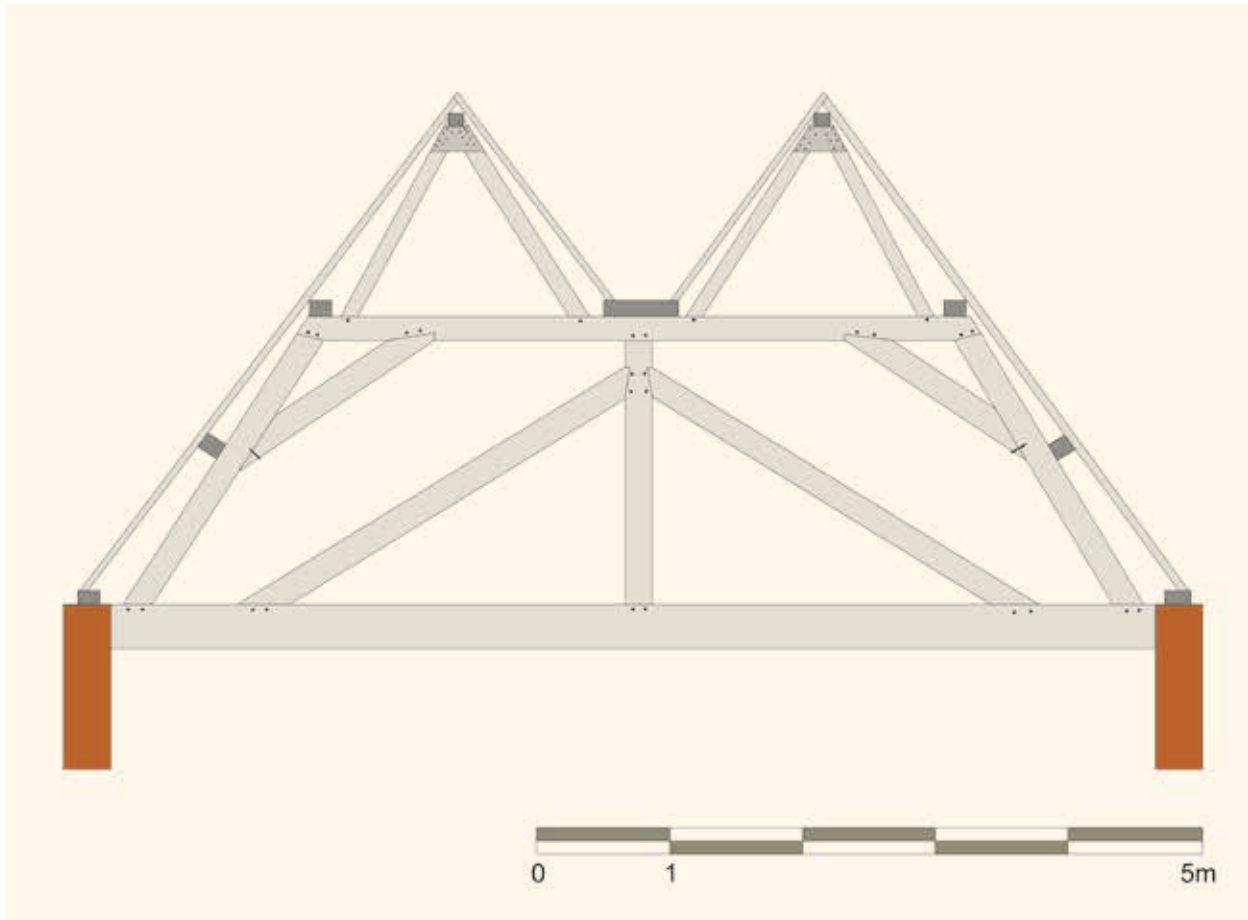
17. Tekening van Villa Capra, met alleen een zuilenrij op de verdieping, afkomstig uit het ordeboek van Palladio (bron: A. Palladio, *I quattro libri dell'architettura*, Venetië 1570 facsimile 1990, Lib II, 21)

kamer de Ionische pilasterstelling met hoofdgestel en een boven de daklijst uitstekend driehoekig fronton (afb. 15). Opvallend daarbij is dat de verhouding van de pilasters precies 1:9 is, zoals dat in het ordeboek van Palladio wordt voorgeschreven. Het bijbehorende hoofdgestel dat $1/5$ van deze hoogte is correspondeert daarmee.⁶⁶

De Ionische pilasterstelling op de verdieping blijkt in Leiden regelmatig voor te komen. Het meest sprekende voorbeeld is de Bibliotheca Thysiana uit 1655 naar ontwerp van Arent van 's-Gravesande (ca. 1610-1662) (afb. 16). Vanwege de verwantschap met een door Palladio ontworpen paleis in Vicenza werd dit door J.J. Terwen het Capra-schema genoemd (afb. 17).⁶⁷ Meer nog dan de Bibliotheca voldoet het Hof aan dit schema, omdat de middenrisaliet hier, zoals bij Palladio, wordt geflankeerd door zijvleugels. Hoewel kenmerkend voor Leiden, kan toch ook gezegd worden dat de gevel van het hofje in 1681 stilistisch al wat gedateerd was. Na het Rampjaar 1672 was de architectuur in de Republiek strakker van vorm geworden, wat het beste tot uiting kwam in het werk van Adriaan Dortsman (1635-1682).⁶⁸

Het entreegebouw van het hofje wordt gedekt door een omlopend schilddak met middenzakgoot.⁶⁹ Passend bij het classicisme was de wens om geen hoogopgaand dak met topgevels toe te passen, maar een minder zichtbaar, lager dak. Al rond 1640 kwamen in Leiden omgaande schilddaken met middenzakgoot voor.⁷⁰ Van alle Leidse voorbeelden van een omgaand schilddak heeft alleen de kap van het Hofje Meermansburg echter een hangwerkconstructie (afb. 18).⁷¹ Het is hiermee het oudst bekende voorbeeld van een dergelijke hangwerkconstructie in Nederland.⁷² Kenmerkend aan een hangwerk is een verticale stijl gesteund door middel van schoren waardoor deze geen druk op de trek balk overbrengt, maar de trek balk juist in het midden ondersteunt (afb. 19). Hangwerken werden toegepast om zalen met een grote overspanning te kunnen realiseren.

De grenenhouten kapconstructie van dit Leidse dak bestaat uit dekbalkspanten met korbelen en daarop driehoekspanten die in de nok voorzien zijn van houten schetsplaten (afb. 20).⁷³ De zakgoot, een brede plaat over het midden van de dekbalk, wordt ondersteund door de voor een hangwerk kenmerkende afgeschoor-

18. Tekening van de kapconstructie van het poortgebouw van het Hofje Meermansburg uit 1681 met een hangwerkconstructie in de vorm van een geschoorde stijl die de zakgoot draagt (tekening E. Orsel, bewerking R. Stenvert)

19. Deel van de kapconstructie van het poortgebouw van het Hofje Meermansburg. Het spant is voorzien van een verticaal geplaatste stijl die aan de rechterzijde is afgeschoord (de schoor aan de linkerzijde is later verwijderd) (foto P.J. De Vos, 2014)

20. Nokconstructie van de kap van het poortgebouw van het Hofje Meermansburg. Onder de nokgording bevindt zich wat een houten schetsplaat genoemd wordt (foto E. Orsel, 2007)

21. Voorgevel van het stadhuis van Deventer uit 1694 (foto R. Stenvert, 2018)

de stijl (met ingepende schoren). Deze stijl doet dienst als ophanging voor de trekbalck (is daar ingepend en voorzien van houten nagels). De constructie is zo uitgevoerd om in de onderliggende regentenkamer een overspanning van bijna acht meter te kunnen realiseren.

EEN NOODKLUS IN DEVENTER

Op 20 december 1692 bleek de voorgevel van het stadhuis van Deventer dermate bouwvallig dat deze subiet vernieuwd diende te worden.⁷⁴ Men constateerde dat ‘t fundament van deselve geheel ingeweken is (..) ende onder van tijdt tot tijdt met swaere balcken ende andere materialen onderstut ende geholpen is geworden, noch dagelijx meer ende meer compt in te sacken ende in te vallen (..) ende voornoemde gevel volgens de kennisse ende aanwijssinghe van de meesters, dies verstandt hebbende, niet kan gerepareert ofte staende gehouden, maer als uit een absolute nootsaeckelijckheit onverre geworpen ende wederom uit 't fundament opgetrocken sal moeten worden’.⁷⁵

Dringende actie was daarom gewenst en het Paleis Het Loo bleek dichtbij.⁷⁶ Vanuit dat paleis had Roman al op 18 november een brief geschreven over de nieuwe gevel, waarvoor hij ‘verscheyden schetsen ofte modellen daarvan, soo op 't papier als anders’ had ingele-

22. Voorgevel van het stadhuis (foto 1922) met ingetekende verhoudingen. De hoofdvorm wordt bepaald door twee cirkels van 45 Deventer Voet, resulterend in een middenrisaliet van 24 voet en twee vleugels van elk 33 voet. De roze onderdelen komen overeen met de maten in het bestek (Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, bewerking R. Stenvert)

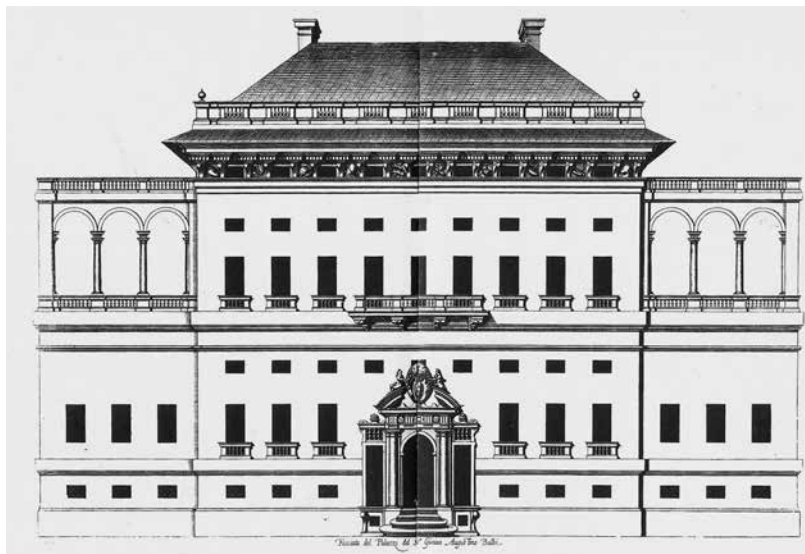

verd. Gezien de 'slegte en geldelosen tijden' kon de stad niet anders dan voor het kleinste en minst kostbare van beide voorhanden ontwerpen kiezen.⁷⁷ Dat Roman zich met dit ontwerp mocht bemoeien, was hoogstwaarschijnlijk te danken aan burgemeester Gisbert Cuper (1644-1716).⁷⁸ Deze was fervent Prinsgezind en in 1675 door Willem III zelf in de Deventer magistraat benoemd. Als afgevaardigde van Overijssel in de Staten-Generaal verbleef hij vervolgens van 1681 tot 1694 regelmatig in Den Haag, waar hij tot de kring van regenten rondom Willem behoorde, maar niet tot diens intimi. Toch lijkt hij invloedrijk genoeg te zijn geweest om de stadhouder te bewegen zijn eigen architect voor dit noodgeval uit te lenen.

Op 7 januari 1693 ondertekende de Deventer magistraat het bestek en voorwaarden. De eerste steenlegging vond op 3 april 1693 plaats. De gevel werd uitgevoerd door steenhouwer Jan Schrader uit Gildehaus (†1698).⁷⁹ Dat diende te geschieden in Bentheimer steen.⁸⁰ Het 'Doorische ornament met zijn trugiffen en metoopen en modigliens' moest gemaakt worden 'nae de borden, soo daer van gemaakt sijn'. Ook voor de andere 'cieraden' en wapens leverde Roman een model, dat op 11 juni 1693 werd opgezonden. Uiteindelijk kostte het totale werk 28.984 gulden, 'ongerekend de vereeringen aan Romans en den aannemer'.⁸¹ Opmerkelijk is een betaling van 50 gulden aan Mr. Justus Vermaers voor 't opbouwen van der Raedhuis gevel'.⁸² Het blijkt hierbij te gaan om een extra betaling voor opzicht boven op zijn normale traktement als stadsmees-ter-metselaar.⁸³ De helft van de kosten voor de bouw kon de stad zelf opbrengen, maar de afbetaling van de geleende rest zou zich nog over decennia uitstrekken.

Met het resultaat toonde de magistraat zich tevreden: '(...) in plaats van den ouden en bouwvalligen eenen nieuwen gevel van graauwen steen voor het stadhuis bouwde, een werk het welke negenentwintig duizend gulden, of daar omtrent, gekost heeft, en aan Deventer dien luister byzet, dat in weinige steden der Republiek raadhuizen gevonden worden, wier gevels eene even deftige en allerzins aan een openbaar gebouw passende vertooning maken' (afb. 21).⁸⁴

Helaas zijn de genoemde modellen en de tekeningen niet bewaard gebleven, maar wel het bestek van de gevel.⁸⁵ Daarbij blijkt de Deventer voet van 28,3 cm te zijn gehanteerd en niet de Roman beter bekende Rijnlandse voet (31,4 cm). De moduulmaat van de Dorische kolommen van het portaal werd in het bestek gesteld op 20 duim (1 2/3 voet) en die dienden naar boven toe te verjongen tot 16 1/4 duim dikte.⁸⁶ Dit geeft een verhouding van 13/16. De gehanteerde verhouding voor verjonging verschilt per ordeboek, maar deze verhouding komt het dichtst bij die van Palladio met 13/15.⁸⁷ Bij de Dorische orde van Palladio is de hoogte van Dorisch 7,5 maal de dikte. Omdat pilasters optisch altijd wat dikker lijken, mogen die in een omgekeerde verhou-

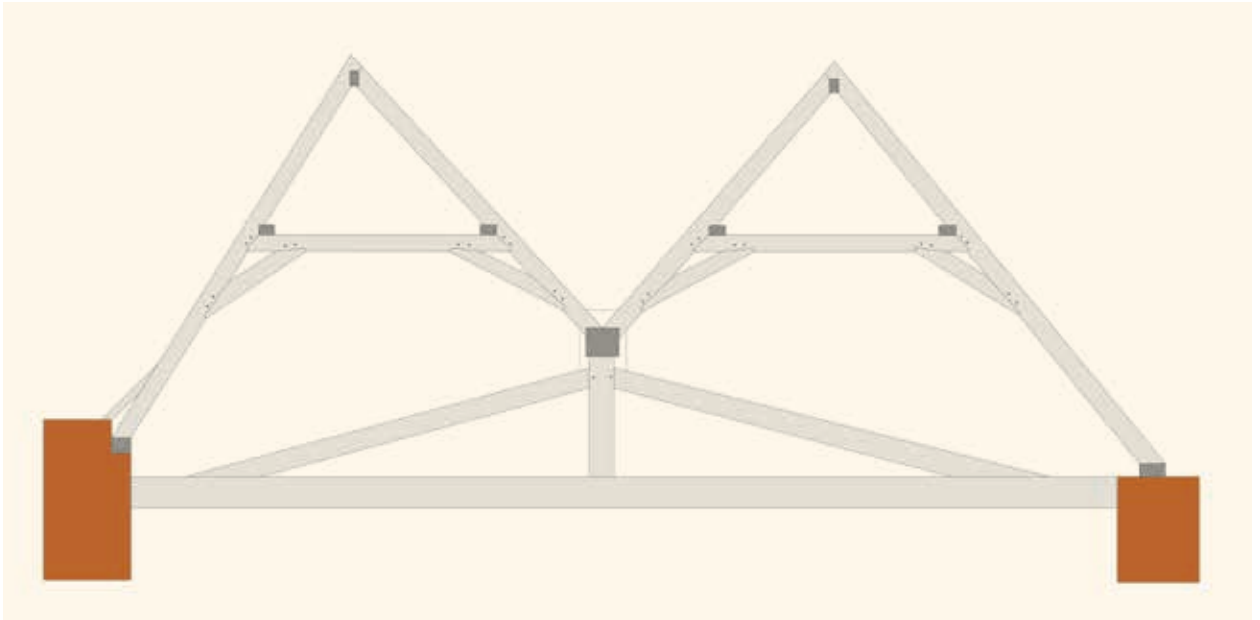

23. Tekening van het Palazzo Durazzo-Pallavicini zoals afgebeeld in het in 1622 verschenen boek van Rubens over de palazzi van Genua (Reprint P.P. Rubens, *Palazzi di Genova: Herausgegeben und mit einer Einleitung von Heinz Schomann*, Dortmund 1982, 130)

ding worden verlengd, te weten 16/13. Dit wordt pilastrie genoemd.⁸⁸ Samen met het soubasement onder de pilasters klopt dit met afmetingen van de portiek.⁸⁹ Het lijkt erop dat Roman bij zijn ontwerp is uitgegaan van twee vierkanten naast elkaar van 45 voet op een in het bestek genoemde plint van drie voet. Op grond hiervan komt hij tot twee vierkanten van 33 voet aan beide zijden tussen hoekpilaster en middenrisaliet. De middenrisaliet zelf is 24 voet breed waarin de al genoemde op het ordeboek van Palladio gebaseerde portiek is geplaatst. Op basis van het bestek zijn de afmetingen van de vensteropeningen te reconstrueren. De bijbehorende balkons en lijsten zijn op basis van de proporties gereconstrueerd (afb. 22).⁹⁰

Het resultaat is een belangrijk voorbeeld van de zogenaamde strakke stijl van het classicisme. Karakteristiek is de sober vormgegeven gevel met middenrisaliet en hoekpilasters en op het hoofdstel een attiek met in het midden het wapen van Deventer. De portiek voor de ingang en twee flankerende balkons worden gecombineerd met terugliggende vensters.⁹¹ Dit zullen oorspronkelijk schuifvensters zijn geweest.⁹² Een vergelijkbaar middenrisaliet, hoekpilasters en Dorische orde werden ook door Vennecool aan zijn stadhuis van Enkhuizen (1688) toegepast. Kuyper, die lyrisch over de sobere eenvoud van de gevel is, vergeleek deze met een ontwerp voor een paleis in Genua, afgebeeld in het door Rubens gepubliceerde boek daarover uit 1622 (afb. 23).⁹³

Naast de gevel werd ook 'die daertoe gehorende solderinge' van de achterliggende vleugel vernieuwd.⁹⁴ Dat was op zich vermoedelijk een grotere ingreep dan die in de gevel, maar van dit werk resteert helaas geen bestek. Er kwam een fors dubbel zadeldak met een

24. Tekening kapconstructie van het stadhuis van Deventer uit 1694 met een vergelijkbaar met Leiden toegepaste hangwerkconstructie, enkel de stijl is korter (tekening E. Orsel, bewerking R. Stenvert)

25. Deel van de kapconstructie van het stadhuis van Deventer bestaande uit twee gekoppelde daken met in het midden een zakgoot (foto R. Stenvert, 2009)

26. Detail van de aan twee zijden afgeschoorde korte stijl in het midden van de constructie die de zakgoot draagt (foto R. Stenvert, 2009)

27. De onder deze kapconstructie gelegen zaal van het stadhuis met cassetteplafond, waarvan de van links naar rechts lopende balken echt zijn en die haaks daarop loos (Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed)

middenzakgoot. Deze dakvorm zorgde voor een aanzicht met een laag dak, in verhouding met het ontwerp van de gevel. Dit dak maakte met zijn gedecoreerde hoekschorsstenen nadrukkelijk deel uit van het ontwerp.⁹⁵ Aan de noordzijde kreeg het dak zijschilden en aan de zuidzijde kapt het dak aan op het zadeldak om de hoek aan de gevel in de Polstraat, die daar in 1662 naar ontwerp van Philips Vingboons was gerealiseerd.⁹⁶

De kapconstructie bestaat uit een zestal grenenhouten driehoeksspannten met een afgeschoorde spantussenbalk (afb. 24).⁹⁷ Opvallend is het verschil in de hellingshoeken van de buitenste en binnenschilden.⁹⁸ De kap is in het midden voorzien van een zeer zware en lange grenenhouten onderslagbalk (afb. 25).⁹⁹ Deze balk draagt de spannten en de zakgoot. De balk staat op eikenhouten stijlen, die met eikenhouten schoren zijn afgeschoord op de trek balken (afb. 26).¹⁰⁰ Duidelijk vergelijkbaar is deze onderslagconstructie met het hangwerk dat Roman ruim tien jaar eerder had toegepast in Leiden bij het Hofje Meermansburg. In Deventer is de constructie bedoeld om de tamelijk grote vrije overspanning van bijna twaalf meter in de zaal eronder te bewerkstelligen. De balklaag in deze zaal zelf is afgewerkt met een vermoedelijk originele indeling tot cassetteplafond (afb. 27).

BESLUIT: TRADITIE EN INNOVATIE

Jacob Roman verkeerde in de hoogste kringen van de Republiek. Door zijn aanstelling als stadhouderlijk architect kon hij zich in architectonische zin losmaken van de in Leiden gangbare variant van de classicistische architectuur. Inspiratie, opgedaan in Engeland, leidde ertoe dat hij bij terugkomst in de Republiek een

wezenlijke rol speelde in de ontwikkeling van wat wij nu de 'strakke stijl' noemen.

Roman heeft een aantal bouwtechnische innovaties doorgevoerd in Nederland. Hij had een niet onaanzienlijke invloed bij de introductie van het schuifvenster. Ook speelde hij een rol bij het technisch ontwerp van fonteinen.¹⁰¹

Een nog onderbelicht aspect is zijn introductie van een nieuw soort kapconstructie. In classicistische architectuur bestaat een voorkeur voor een schilddak met beperkte hoogte. Dit heeft geleid tot een dakvorm met middenzakgoot.¹⁰² Het nadeel daarvan is een flinke puntbelasting op het midden van de trek balk van de kap, waardoor bij grotere overspanningen aan de onderzijde een extra ondersteuningspunt noodzakelijk is.¹⁰³ Dat was strijdig met de wens om juist op die onderliggende verdieping een grote representatieve ruimte met vrije overspanning te kunnen realiseren. Roman vond de oplossing in het toepassen van een hangwerk naar Italiaans voorbeeld, waardoor in Leiden een representatieve regentenkamer en in het Deventer stadhuis een grote zaal met cassetteplafond gerealiseerd kon worden.

Ruim veertig jaar na de introductie van het classicisme was Roman de eerste die, door dit hangwerk, brak met de traditionele in essentie op de gotiek gebaseerde bouwwijze van kappen.¹⁰⁴ Anders dan zijn rol bij de verspreiding van het strakke classicisme komt zijn inspiratie daarvoor niet, zoals mogelijk te verwachten, uit Engeland – waar ze toen al werden toegepast – maar lagen de architectuurtraktaten die hij al jaren daarvoor in Leiden kon inzien ten grondslag aan de door hem gekozen oplossing.

NOTEN

- 1 De beperkte omvang van dit artikel leent zich er niet voor om alle (toegeschreven) werken van Roman uitputtend te behandelen. Ook komt de stilistische ontwikkeling in het werk van Roman slechts beperkt aan de orde.
- 2 Het belangrijkste artikel over Roman is nog steeds J. Terwen-de Loos, 'Nederlandse bouwmeesters uit vroeger eeuwen. Jacobus Roman, architect, 1640-1716', *Bouw* 15 (1960), 704-709. Zie daarnaast: F.A.J. Vermeulen, *Handboek tot de geschiedenis der Nederlandsche bouwkunst. Derde deel. Barok en Klassicisme*, Den Haag 1941, 457-461. Substantiële aanvullingen komen voor in: C.W. Fock, 'Jacob Roman en zijn relatie tot de Delftse regent Pieter Teding van Berkhout', *Oud-Holland* 124 (2011) 4, 185-208.
- 3 In 1697 werd daar de Vrede van Rijswijk getekend. Wegens bouwvalligheid viel het huis in 1790 onder de sloophamer.
- 4 Niet onbelangrijk is dat vader Roman snijwerk uitvoerde voor architect Pieter Post (1608-1669) en dat hun zonen Maurits Post (1645-1677) en Jacob Roman elkaar goed kenden. J.J. Terwen en K.A. Ottenheym, *Pieter Post (1608-1669), architect*, Zutphen 1993, 12.
- 5 In 1691 zou hij nog een galerij aan dit stadhuis toevoegen. De toenmalige gouverneur van Den Bosch, Walraad graaf van Nassau-Usingen (1684-1702), was tweede veldmaarschalk in het leger van Willem III. Zie ook: M. Hurx, 'De zeventiende-eeuwse modernisering van het stadhuis van 's-Hertogenbosch', *Bulletin KNOB* 106 (2007) 2, 53-67.
- 6 S. van Raaij en P. Spies, *In het gevolg van Willem III & Mary. Huizen en tuinen uit hun tijd*, Amsterdam 1988, 21; Fock 2011 (noot 2), 185.
- 7 Fock 2011 (noot 2), 186.
- 8 Teding van Berkhout was verwant aan de familie Huygens via zijn zus, echtgenote van Constantijn Huygens (1596-1687).
- 9 Fock 2011 (noot 2), 187. Doubleth was ontvanger-generaal van de Republiek en de zwager van Christiaan Huygens (1629-1695) en daarmee tevens schoonzoon van Constantijn Huygens. Deze diplomaat en secretaris van Willem III was bovengemiddeld geïnteresseerd in architectuur. Over het leesgedrag van Teding van Berkhout zie: J. Blaak, *Geletterde levens. Dagelijks lezen en schrijven in de vroegmoderne tijd in Nederland, 1624-1770*, Hilversum 2004.
- 10 Terwen-de Loos 1960 (noot 2), 704. Het eerste deel van het gebouw Prinsegracht 1-3 was in 1650 door Bartholomeus van Bassen (ca. 1590-1652) ontworpen.
- 11 Hij was in 1675 stadsfabriek Willem van der Helm (1628-1675) opgevolgd.
- 12 J. Terwen-de Loos, 'De bouwgeschiedenis van het hofje Meermansburg', *Leids Jaarboekje* 44 (1952), 118-131, 124; P. de Baar e.a. (red.), *Meermansburg, Leidens grootste hofje 1683-1983*, Leiden 1984, 1-12, 59-60; E.H. ter Kuile, *De Nederlandse Monumenten van geschiedenis en Kunst. De provincie Zuidholland. Eerste stuk: Leiden en het Westelijk Rijnland, 's-Gravenhage* 1944, 113-114.
- 13 A. Bredius, *Künstler-Inventare, 's-Gravenhage* 1922, 1719-1732, i.h.b. 1729 (www.docplayer.nl/15205758-Http-www-archiver-org-details-kunstlerinvento5bred.html [geraadpleegd 13-5-2017]). E. Neurenburg, *De zeventiende eeuwse beeldhouwkunst in de Noordelijke Nederlanden*, Amsterdam 1948, 234-236.
- 14 Hij zou nog tot 1704 honorair architect geweest zijn: P. de Baar, 'Openbare werken in Leiden', in: L. Dröge, E. de Regt en P. Vlaardingebroek (red.), *Architectuur & monumentengids Leiden*, Leiden 1996, 33; zie over de positie en rol van de architect honorair G. van Essen, *Het stadsfabrieks-ambt. De organisatie van de publieke werken in de Noordelijke Nederlanden in de zeventiende eeuw*, Utrecht 2011, 53-55.
- 15 I. Blok, 'De Fontein op de Vischmarkt te Leiden', *Oud-Holland* 36 (1918), 247-235. Ook beeldhouwer Cornelis Minne nam een deel van het beeldhouwwerk van de fontein op zich.
- 16 M. Stokroos, *Fonteinen in Nederland. Historische watervoerende monumenten*, Zutphen 2005, 49-57. Zijn ervaringen met de waterwerken voor de uitbreiding van Paleis Het Loo in 1691 kwamen hem daarbij goed te pas.
- 17 Zie ook het hoofdstuk over Roman in: W. Kuyper, *Dutch Classicist Architecture. A Survey of Dutch Architecture, Gardens and Anglo-Dutch Architectural Relations from 1625 to 1700*, Delft 1980, 178-186. Roman zou ook betrokken zijn geweest bij de herbouw in 1693 van de dat jaar afgebrande kerk van Leidschendam (uit 1653), waarna de burgemeesters van Leiden de herenbank schonken.
- 18 In 1689 werd geld naar hem in Engeland overgemaakt. Bredius 1922 (noot 13), 1730.
- 19 Bredius 1922 (noot 13), 1731. www.schloss-varenholz.de/assets/files.pdf. [Schlossgeschichte.pdf](http://www.schlossgeschichte.pdf) (geraadpleegd 13-5-2017).
- 20 Enkele jaren daarvoor, in 1698, reisde Roman naar Nordkirchen om met de Münsterse bisschop Friedrich Christian von Plettenberg (1688-1706) te spreken. Het betrof een ontwerp voor het Schloss Nordkirchen waarvoor ook Steven Vennecool een ontwerp had gemaakt. Uiteindelijk werd geen van beide Hollandse architecten gekozen, maar voor het ontwerp van Gottfried Laurenz Pictorius (1663-1729). In 1703 werd met de bouw begonnen. Die stond vanaf 1723 tot zijn voltooiing in 1734 onder leiding van Johann Conrad Schlaun (1695-1773). B. Olde Meierink, 'De Gildehauser bouwmeesterfamilie Hagen', *Jaarboek Monumentenzorg*, Zwolle/Zeist 1991, 139-157, in het bijzonder 149.
- 21 Hij liet er het buitenhuis 'Hessenhof' bouwen, dat later 'Buitenrust' hing heten, mogelijk met hulp van Roman. Het huis werd in 1912 gesloopt ten behoeve van de tuin van het huidige Vredespaleis. Zie: C.H. Slechte, *Hessenhof en Buitenrust, 's-Gravenhage* 1978.
- 22 Pieter was getrouwd met Françoisia Schalken (1690-1757), dochter van de Leidse schilder Godefridus Schalken (1643-1706). In 1700 werd hij op staatskosten voor twee jaar op reis gestuurd naar Parijs en Italië 'tot het leeren van de Architecture'. D.F. Slothouwer, *De paleizen van Frederik Hendrik*, Leiden 1945, 331.
- 23 De precieze datum van Jacobs overlijden is onbekend.
- 24 Deze codex met tekeningen van klasisieke gebouwen in Rome, afkomstig uit het bezit van Maarten van Heemskerck (1498-1574) en later in het bezit van schilder Pieter Saenredam (1597-1665), was in 1667 door Willem III gekocht. Jacob Roman blijkt deze codex grondig bestudeerd en van commentaar te hebben voorzien. Zijn opmerkingen werden door latere onderzoekers als weinig ter zake of zelfs 'barbaars' gekwalificeerd. Hubertus Günther, *Das Studium der antiken Architektur in den Zeichnungen der Hochrenaissance*, Tübingen 1988, 362-373. G.W.C. van Wezel, *De Nederlandse Monumenten van Geschiedenis en Kunst. Het paleis van Hendrik III graaf van Nassau te Breda*, Zwolle/Zeist 1999, 403.
- 25 P. Hoftijzer, *Bibliotheca Thysiana. 'Tot publieke dienst der studie'*, Leiden 2009.
- 26 Bibliotheca Thysiana: Palladio 1570 editie (nr. 2219), Vignola (1562) 1619 editie (nr. 1634) en Scamozzi 1640 (nr. 1643:2).
- 27 Dit zevende boek verscheen voor het eerst als zodanig in 1575. Het werd opgenomen in de (hier gebruikte): Sebastiano Serlio, *Tutte l'opere d'architettura et prospettiva di Sebastiano Serlio Bolognese, Venetië (Giacomo de'Franceschi)* 1619 (facsimile 1964), Libro Settimo, 197 en 201. Van deze editie met alle zeven boeken verscheen de eerste druk in 1584 en daarna in 1600. De Bibliotheca Thysiana bezit de herdruk uit 1600 (nr. 1463; geraadpleegd 22-9-2017). In andere edities van dit boek zoals de Nederlandse editie uit 1606 (uit het boekenbezit van Pieter Saenredam) en die uit 1616 bevatten alleen de eerste vijf boeken. Voor een overzicht zie: [www.architectura.ceesr.univ-tours.fr/traite/Auteur/Serlio.asp?param=\(geraadpleegd 28-5-2017\)](http://www.architectura.ceesr.univ-tours.fr/traite/Auteur/Serlio.asp?param=(geraadpleegd%2028-5-2017)). In het eveneens in de bibliotheek aanwezige boek van Andrea Palladio, *I quattro libri dell'architettura*, Venetië 1570, staat in boek III, 15, een ontwerp voor de Ponte del Cismone met houten vakwerkliggers en daarin een hangwerk (geraadpleegd 22-9-2017).
- 28 Willem III was heer van de heerlijkheid Prinseland, waarin Dinteloord ligt.
- 29 Slothouwer 1945 (noot 22), 330.
- 30 E. Gerritsen, *Zeventiende-eeuwse architectuurtekeningen. De tekening in de ontwerp- en bouwpraktijk in de Nederlandse Republiek*, Zwolle 2006, 67. Gerritsen verwijst naar Slothouwer 1945 (noot 22), 328-330.
- 31 www.paleishetloo.nl/het-paleis/ tekening ca. 1685 (geraadpleegd 24-5-2017). Fock 2011 (noot 2), 188 maakt uit het dagboek van Teding van Berckhout op

- dat hij Roman als ontwerper van het Corps de Logis aanduidt.
- 32 M.D. Ozinga, *Daniel Marot. De schepper van den Hollandschen Lodewijk XIV-stijl*, Amsterdam 1938, 34, 56-61. Ozinga legt de relatie met een door Willem III in opdracht gegeven Frans plan voor een jachtslot, mogelijk gegraveerd door Hugenoot Jean Marot en de komst van zijn toen nog jonge zoon Daniel Marot naar Nederland, aan de vooravond van de herroeping van het Edict van Nantes door Lodewijk XIV op 18 oktober 1685. Voor de fontein in de tuin werd de hulp ingeschakeld van artillerieofficier Willem Meesters die in 1679 fontein in Parijs had bestudeerd (Ozinga 1938, 34). Zie ook: J. Dröge, *Paleis Het Loo Apeldoorn. Deel 1. Algemeen Bouwhistorisch onderzoek*, Leiden 2015.
- 33 Deze nadruk op harmonische verhoudingen en het afzien van pilasters is ook bekend als de strakke stijl van het classicisme, of pilasterloos classicisme. E.H. ter Kuile, 'De architectuur', in: S.J. Fockema Andreae, E.H. ter Kuile en R.C. Hekker, *Duizend jaar bouwen in Nederland. Deel II. De bouwkunst na de Middeleeuwen*, Amsterdam 1957, 154-163.
- 34 Hendrik van Nassau-Ouwerkerk was stalmeeester van Willem III en had in 1687 diens leven gered in de Slag bij Saint-Denis. Zie over Godard van Reede van Ginkel: H. Ronnes, 'De architectuur van Willem III in het licht van zijn vriendschapsbanden', *Virtus*, 12 (2005), 75-89. Een van de andere ontwerpen van Roman was in 1692 een galerij in huis Twickel bij Delden voor Jacob II van Wassenaer-Obdam (1645-1714), onder meer staatsgezant in Berlijn.
- 35 J. Hollestelle, 'Uit de bouwrekeningen van Middachten, 1695-1698', in: H.M. van den Berg e.a. (red.), *De stenen droom. Opstellen over bouwkunst en monumentenzorg opgedragen aan Coenraad Liebrecht Temminck Groll*, Zutphen 1988, 187-195. K. Ottenheym, 'De herbouw van kasteel Middachten, 1695-1698', in: T. Hoekstra (red.), *Kasteel Middachten. Huis en heerlijkheid*, Utrecht 2002, 21-47.
- 36 Het lijkt hier te gaan om een daad van collegialiteit. Vennecool was verantwoordelijk voor de bouw van het stadhuis van Enkhuizen (1686-1688). Zie: J. Theunisz, *Het stadhuis te Enkhuizen (1686)*, Assen 1927.
- 37 In 1702 zou Roman nog werken uitvoeren aan het Haagse stadhuis van Willem Adriaan op de hoek van het Plein en de Korte Voorhout tegenover het Maurits huis.
- 38 Daarvan was in 1648 de classicistische verbouwing gereed gekomen. De ontwerper is onbekend, maar er wordt wel naar Philips Vingboons (circa 1607-1678) gewezen die ca. 1662 voor dezelfde familie het nabijgelegen Nijenhuis ontwierp.
- 39 Nicht van Elizabeth Villiers (1657-1733), vermeend maîtresse van Willem III.
- 40 Er wordt wel beweerd dat de maquette van het gebouw typisch Engelse karakteristiek had en er een Engelse architect in het spel zou kunnen zijn zoals William Talman (1650-1719), leerling van Christopher Wren (1631-1723). J. Harris, *William Talman. Maverick Architect*, Londen 1982. Deze toeschrijving is evenwel enkel op architectonische verwantschappen gebaseerd. Van Raaij en Spies 1988 (noot 6), 126.
- 41 Van Raaij en Spies 1988 (noot 6), 126.
- 42 J. Harenberg, *Kastelen rond Zutphen 1*, Zutphen 1987, 42-59. De kap van het hoofdhuis was al in 1846 gesloopt. Na de brand is het huis in gereconstrueerde vorm herbouwd.
- 43 Anders dan bijvoorbeeld Philips Vingboons was Roman in vaste dienst en had in commerciële zin ook weinig behoefte om bijvoorbeeld ook eigen publicaties van zijn werk uit te geven. Marot deed dit wel, maar pas na de dood van Willem III en om een nieuwe klantenkring op te bouwen.
- 44 Voor het bouwen in die tijd zie: J.W.P. Campbell, *Building St Paul's*, Londen 2007.
- 45 Kuyper 1980 (noot 17), 123-124; Ozinga 1938 (noot 32), 92.
- 46 Aldus S. Thurley, *The Last Stuarts and the Death of the Royal Powerhouse*, lezing Gresham College, Londen 2015.
- 47 Kuyper 1980 (noot 17), 124. Zijn bewering is echter zonder bronnen. *An Inventory of the Historical Monuments in London, Volume 2, West*, Londen 1925, schrijft het ontwerp aan Hawksmoor toe.
- 48 Kuyper 1980 (noot 17), 192; H. Louw, 'Dutch Influence on British Architecture in the Late-Stuart Period, c. 1660-c. 1714', *Dutch Crossing* 33 (2009) 2, 83-210, i.h.b. 112.
- 49 De maquette ging in 1943 verloren bij de brand in het huis. H.W.M. van der Wijck, 'De Voorst', *Bulletin KNOB*, 6de serie 16 (1963) 3, kol. 149-166. Van Raaij en Spies 1988 (noot 6), 30, 126.
- 50 Harris 1982 (noot 40), 23. Deze suggestie wordt echter niet overtuigend onderbouwd.
- 51 J.D. Kornwolf, "So Good a Design". *The Colonial Campus of the College of William and Mary. Its History, Background, and Legacy*, Williamsburg, 1989, 88.
- 52 Hij bezat het boek van Palladio sinds zijn bezoek aan Italië. De Yeomans, 'Baroque roofs in England', in: P. Zalewski (red.), *Dachkonstruktionen der Barockzeit in Norddeutschland und im benachbarten Ausland*, Petersberg 2009, 153-164. Een ander voorbeeld is de kap van St. Paul's in Covent Garden uit 1631-1633.
- 53 S. Valeriani, 'The Roofs of Wren and Jones. A Seventeenth-Century Migration of Technical Knowledge from Italy to England', *Working Papers on the Nature of Evidence. How Well Do "Facts" Travel?*, nr. 14/06 (eprints.lse.ac.uk/22534/1/1406Valeriani.pdf) (geraadpleegd 20-1-2018).
- 54 Yeomans 2009 (noot 52), 157 en 158. Naast op Palladio gebaseerde Wren zijn ideeën ook op het constructieboek van Bernadino Baldi (1553-1617), *In Mechanica Aristotelis problemata exercitationes*, Moguntiae (Mainz) 1621, beeldt Baldi op p. 102 een overspannen balk af.
- 55 G. Richards, *The First Book of Architecture by Andrea Palladio. Translated out of Italian*, Londen 1663 (twaalfde druk 1733). Met als bijlage 'Rules and demonstrations, with several Designs for the Framing of any manner of Roofs, either Above Pitch, or Under Pitch, whether Square or Bevel; never before Published: By that Ingenious Architect, Mr. William Pope of London'. William Pope (?-1678) was als meestertimmerman werkzaam bij de herbouw van de Guildhall in Londen.
- 56 H.J. Louw, 'The Origins of the Sashwindow', *Architectural History. Journal of the Society of Architectural Historians of Great-Britain* 26 (1983), 4972. Louw 2009 (noot 48). Kuyper 1980 (noot 17), 181. J. Jehee, *Tussen lucht en licht. De ontwikkeling van de vensters, kozijnen, ramen en luiken*, Zwolle 2010, 108-112.
- 57 Dat gebeurde in opdracht van Theodora Elisabeth en Joost van Reverhorst. Het pand werd in 1919 gekocht door de arabist C. Snouck Hurgronje (1857-1936) en heet nu Snouck Hurgronjehuis. Daarnaast werkte Roman in 1708 nog voor burgemeester Adriaan Nicolaesz. Boogaert van Beloy (1634-1708) aan de Oude Delft 132 in Delft.
- 58 E.D. Orsel, 'De hand van Jacob Roman, de nokplaat van Rapenburg 61', *Nieuwsbrief Stichting Bouwhistorie Nederland* 47 (2009), 38-41.
- 59 E.D. Orsel, 'Oude Moeren, een signalering', *Nieuwsbrief Stichting Bouwhistorie Nederland* 50 (2011), 23-26.
- 60 J. Terwen-de Loos, 'Twee woonhuizen van Cornelis de Jonge van Ellemeet', in: L.D. Couprie e.a., *Opstellen voor H. van de Waal*, Amsterdam/Leiden 1970, 185-202.
- 61 Daarvoor was hij heemraad van Voorne en pensionaris van Brielle en vanaf 1691 heer van Schipluiden, Hodenpijl en Sint-Maartensrecht. Van 1707 tot 1720 was hij pensionaris van Rotterdam.
- 62 Terwen-de Loos 1970 (noot 60), Boompjes nr. 77-81; op de oudste kadastraal kaart (1832) aangeduid als sectie G839. Ook het naastgelegen pand G840 was in zijn bezit. In 1870 vestigde de Rotterdamsche Bankvereniging zich in dit pand, dat in 1912 door architect J.P. Stok Ezn. (1862-1943) ingrijpend werd verbouwd. Het gebouw ging in mei 1940 geheel verloren.
- 63 Foto van de ontwerp tekening uit de particuliere collectie (Lodewijk Houthakker) in het RKD, <https://rkd.nl/en/explore/images/9111> (geraadpleegd 28-5-2017).
- 64 Ch. Tiels, 'Adriaan van der Werff, amateur-bouwmeester', in: *Adriaan van der Werff Kralingen 1659-1722 Rotterdam*, tent.cat. Rotterdam (Historisch Museum), 1972, 11-13, i.h.b. 12. 'Het blijft daarom een merkwaardige zaak, dat voor het ontwerpen van de voorgevel van der Werff is verkozen boven Roman, een architect die als bouwmeester van de stadhouder-koning (paleis Het Loo) zijn

- sporen ruimschoots had verdiend, terwijl de schilder zich, naar het schijnt nog niet werkelijk met de bouwkunst had bezig gehouden'.
- 65 Terwen-de Loos 1952 (noot 12).
- 66 In dit geval hield Roman geen rekening met wat 'pilastratie' genoemd wordt en wat hieronder nog aan de orde komt. Bij de Ionische orde van Palladio van 1:9 hoort een hoofdstel van 1:1,83 (1/5 van de hoogte). R. Stenvert, *Constructing the Past. Computer-Assisted Architectural-Historical Research. The application of image-processing using the computer and Computer-Aided Design for the study of the urban environment, illustrated by the use of treatises in seventeenth-century architecture*, Utrecht 1991, 467.
- 67 J.J. Terwen, 'De Architectuur van het Hollands classicisme in Leiden', in: Th.H. Lunsingh Scheurleer e.a. (red.), *Het Rapenburg. Geschiedenis van een Leidse gracht, deel 2*, Leiden 1987, 343, i.h.b. 5-8. Gebaseerd op het (niet-uitgevoerde) paleis voor Giulio Capra in Vicenza, zoals afgebeeld in Andrea Palladio, *I quattro libri dell'architettura*, Venetië 1570 (facsimile Hoepli 1990), Lib. II, 20-21. Voor Arent van 's-Gravesande zie: G. Steenmeijer, *Tot cieraet ende aensien dezer stede. Arent van 's-Gravesande (ca. 1610-1662), architect en ingenieur*, Leiden 2005.
- 68 P. Vlaardingerbroek, *Adriaan Dortsman 1635-1682. De ideale gracht*, Zwolle 2013.
- 69 E. Orsel, 'Klassizistische Dachkonstruktionen des 17. und 18. Jahrhunderts in Leiden', in: P. Zalewski (Hrsg.), *Dachkonstruktionen der Barockzeit in Norddeutschland und im benachbarten Ausland*, Petersberg 2009, 124-135.
- 70 Volgens Adrianus Erzey in zijn traktaat, *Architectura of Bouw-konst, behelzende Een korte Beschryvinge, over de voor-naamste Grondbeginselen der Teeken-Konst, van de Civile (of Burgerlyke) Bouw-konst, zoo als derzelve alhier, gemeenlyk in Order geleerd wordt (...)*, Amsterdam 1777, wordt dit een kap met een zak genoemd. D.J. de Vries, 'Kapconstructies uit de 18de eeuw: stilstand of vernieuwing?', *Bulletin KNOB* 107 (2008) 5/6, 224-232, i.h.b. 224, 227 en 228.
- 71 De tekening is gebaseerd op archieftekeningen en op onderzoek en documentatie ter plaatse door Edwin Orsel, d.d. 04-09-2007.
- 72 Voor hangwerk zie: H. Janse, *Houten kappen in Nederland 1000-1940*, Delft 1989, 300-301; R. Stenvert, *Kerkkappen in Nederland 1800-1970*, Amersfoort/Zwolle 2013, 77-82.
- 73 De zijschilden worden ondersteund door halfspanten, ook aanwezig ter plaatse van de hoekkepers. De spantenonderdelen zijn voorzien van gehakte telmerken in een rechte vorm of halve maantjes of kruisen.
- 74 Begin juni 1692 waren de eerste barsten in de gevel opgetreden en vreesde men al voor ongelukken. Op 23 september reisde een delegatie van het stadsbestuur naar Het Loo af om te praten met de daar op dat moment aanwezig zijnde 'Fabrijckmr. Roomans'. Stadsarchief Deventer (SAD) Resolutieboek 1688-1692. Met veel dank aan oud-archivaris Henk Nalis voor de archiefgegevens en de transcriptie van deze gegevens die hier voor het eerst worden gepubliceerd.
- 75 Geciteerd in M.E. Houck, 'Wandelingen door Deventer', *Het Huis Oud & Nieuw* 8 (1910), 12.
- 76 Over de bouwgeschiedenis van het stadhuis is relatief weinig geschreven. De oudste delen dateren uit de veertiende eeuw. De zijgevel aan de Polstraat was in 1662 vernieuwd naar plannen van Philips Vingboons. Zie: E.H. ter Kuile, *De Nederlandse Monumenten van geschiedenis en Kunst. Zuid-Salland, 's-Gravenhage* 1964, 11-17; A.C.F. Koch (red.), *In en om het Deventer Stadhuis*, Deventer 1982. Voor een gefaseerde plattegrond: R. Stenvert, C. Kolman en B. Olde Meierink, *Monumenten in Nederland. Overijssel*, Zeist/Zwolle 1998, 109-110.
- 77 Houck 1910 (noot 75), 13.
- 78 C. Bolkestein, *Gisbert Cuper. Deventer burgemeester en geleerde (1644-1716)*, Deventer 2016, 57.
- 79 Hij zou in 1695 ook het natuursteen leveren voor Huis Middachten. Hollestelle 1988 (noot 35), 191. Zowel in Bentheim als in het nabij gelegen Gildehaus bevonden zich de groeven voor Bentheimer zandsteen. Voor de steenhouwers uit Gildehaus zie: B. Olde Meierink, 'De Gildehauser bouwmeesterfamilie Hagen', *Jaarboek Monumentenzorg*, Zwolle/Zeist 1991, 139-157.
- 80 Uit het bestek: 'Den aennemer sal verdacht syn, dat hy geduirende de tydt van 't steenbreecken sal moeten bij de kuile syn, om sorge te dragen, dat goede steen gebroken en geleverd werde', en 'in somma blijft den aennemer gehouden alle dese steen en beelthouwerij wel net, curieus en meesterlijk tot genoegen op de maken en te stellen, alle wel vreyneyn, dat men bevint vijf slagen in de duim'.
- 81 Houck 1910 (noot 75), 16. 'Roman architect van S. Majesteit van Groot Brittanjen' werd 'voor sijn moeite' vereerd met een 'stuk silverwerck, waerdig de somma van tweehondert ducaton's', te betalen door cameraar G. Cuper. Op deze subtiële wijze kon mogelijk het feit omzeild worden dat hij als stadhouderlijk architect geen betaalde opdrachten voor derden mocht uitvoeren. Schrader kreeg voor extra werk 200 gulden.
- 82 SAD Resolutieboek 1692-1696, 3-2-1696. Ook werden Bartholt Sluiter voor het verguldsel en Joan Sima voor het pleisterwerk genoemd.
- 83 Van de in Leiden geboren Joost Vermaarsch is bekend dat hij in 1657 trouwde met Elisabeth Berckhoven. In 1664 verscheen van zijn hand: *Eerste deel der Bouw-kunst, ofte grondige bewijs-redenen, over den sin ende Practijck van den Auteur Vincent Scamozzi*, Leiden 1664 (tweede druk 1689). Hij werd in 1667 in Deventer aangesteld als 'ordinaris Stadts-meijster' en zou dit, voor zover na te gaan, tot 1704 blijven.
- 84 SAD Resolutieboek. Resol. 31 Aug. 1697.
- 85 SAD Republiek 253 mag. 2231. Bestekken en voorwaarden van aanbesteding van verschillende werken voor het stedelijk bestuur, 1693-1793. Door het ontbreken van de oorspronkelijke bouwtekening van de gevel blijkt een reconstructie op basis van dit bestek slechts ten dele mogelijk.
- 86 Dat gold voor de beide kolommen in het midden evenals de daarachter gelegen pilasters en 'soo dat behoort, sullende de hoek pilasters onder en boven even dick syn'.
- 87 Serlio 5/6; Vignola 5/6; Scamozzi 4/5.
- 88 Stenvert 1991 (noot 66), 284-286. Dit is mede gebaseerd op J.J. Terwen, 'Het mathematisch systeem van de gevel', in: R. Meischke en H.E. Reeser (red.), *Het Trip-penhuis te Amsterdam*, Amsterdam 1983, 171-181.
- 89 De moduulmaat van 20 duim 47,2 cm vernienigvuldigd met deze factor van 9,23 geeft een hoogte van 437 cm.
- 90 Een uitgebreide mathematische analyse van de gevel zou hier te ver voeren.
- 91 De dag van de vensters diende volgens bestek 12 duim diep te zijn (28,3 cm) en die van de deur 24 duim (56,6 cm).
- 92 In 1929 vond een restauratie plaats naar plannen van stadsarchitect W. Uyttenhoudt, waarbij de vensters opnieuw zijn vernieuwd. Waarschijnlijk zijn ze rond 1830 voor het eerst vernieuwd.
- 93 Kuyper 1980 (noot 17), 185. Hij verwijst naar het uit 1619 stammende Palazzo Giovan Augustino Balbi in Genua in Peter Paul Rubens, *Palazzi antichi di Genova. Raccolti e designati de Pietro Paolo Rubens*, Antwerpen 1622 (met latere drukken in 1652 en 1663). Voor de kritiek van de Duitse architect Sturm, die het gebouw in 1712 bezocht zie: T.H. von der Dunk, 'Sturm en het stadhuis. Een Duits architectuurdocent corrigeert het werk van Jacob van Campen en Jacob Roman', *Bulletin KNOB* 100 (2001) 4/5, 133-157, i.h.b. 139-142.
- 94 SAD Resolutieboek 1692-1696, 12-12-1692.
- 95 Volgens gevelbestek 'De schoorsteenen sullen gemaakt worden volgens de gemaakte tekeninge daar van men den aennemer de grote ieder sal ter handen stellen'. De later verdwenen hoekschoorsteenen zijn bij de restauratie in 1929 opnieuw aangebracht.
- 96 K. Ottenheim, *Philips Vingboons architect (1607-1678)*, Zutphen 1989, 135-136.
- 97 De tekening is gebaseerd op archieftekeningen van gemeentewerken Deventer uit 1977 (herkomst foto- en tekeningenarchief Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed) en op onderzoek en documentatie ter plaatse door Edwin Orsel en Ronald Stenvert, d.d. 26-03-2009.
- 98 Het half- en hoekkeperspanten wordt een zijschild ondersteund. In dit geval zijn de spantonderdelen voorzien van gehakte telmerken in een rechte vorm, ovaaltjes of halve maantjes.
- 99 De onderslag is een gekantrechte stam uit één stuk van 15 meter, die niet geheel

- recht is en daarom is ter plaatse van de spanten de balk vaak verdikt met een opgenagelde plaat/klos.
- 100 De schoren blijken hergebruikt hout als gevolg van ongebruikte pengaten. De schoren zouden sporen geweest kunnen zijn van een zware sporenkap, een gebruikelijk middeleeuws kaptypen in Deventer: Janse 1989 (noot 72), 75 en 82.
- 101 Kuyper 1980 (noot 17), 192.
- 102 Orsel 2009 (noot 69), 133-134.
- 103 Vrijwel alle andere voorbeelden van dit kaptypen met middenzakgoot in Leiden hebben inderdaad een steunpunt in de vorm van een onderslagconstructie of een binnenmuur.
- 104 Een contemporair voorbeeld met een iets afwijkende constructie is de kapcon-

structie met hangwerk uit 1700 boven de Burgerzaal van het Paleis op de Dam in Amsterdam voor een overspanning van circa zestien meter. De ontwerpers waren stadstimmerman Hans Jansz. Van Petersom en timmerman Adriaan de Jonge: Janse 1989 (noot 72), 267-269.

DR. ING. R. STENVERT studeerde bouwkunde aan de hts en architectuurgeschiedenis aan de Rijksuniversiteit Utrecht. Hij is vennoot bij Bureau voor Bouwhistorie en Architectuurgeschiedenis (BBA) in Utrecht. Als

hoofdauteur werkte hij aan de serie *Monumenten in Nederland* (1995-2006) en publiceerde boeken over onder meer bouwstijlen en bouwhistorie, architectenbureaus, baksteen en jongere kerkkappen.

IR. ING. E. ORSEL studeerde bouwkunde aan de hts en vervolgens aan de TU Delft. Hij werkte bij verschillende bouwhistorische bureaus en is sinds 2001 stadsbouwhistoricus bij Erfgoed Leiden en Omstreken. Daarnaast is hij voorzitter van het Convent van Ge-

meentelijke Bouwhistorici, bestuurslid van de Stichting Bouwhistorie Nederland en lid van diverse monumentencommissies. Regelmatig publiceert hij over bouwhistorie en kastelen.

JACOB ROMAN: AN INNOVATIVE DESIGNER?

RONALD STENVERT & EDWIN ORSEL

We know less about the architect Jacob Roman (1640-1716) than his reputation would suggest. From 1681 he was Leiden's city architect and subsequently, from 1689 to 1702, architect to Stadholder-King William III. Partly as a result of these official posts, it is difficult to form an accurate picture of his output. In his commissions for close friends of Willem III he collaborated with Daniël Marot and Steven Vennecool. He moved in the highest social circles, was well informed about recent architectural developments and had access to the Bibliotheca Thysiana in Leiden, which housed all relevant contemporary architectural treatises. He was able to consult these works even before 1689, when he followed Willem III to England, where he studied the work of Inigo Jones and Christopher Wren at first hand. After his return to the Netherlands, his architecture took on a more austere classical form. This is evident from the new facade for the town hall of Deventer from

1694, the specifications for which are referenced for the first time in this article.

Roman is also important because of his role in the design of fountains and the introduction in the Netherlands of sliding windows and a new kind of roof construction in which an all-round hipped roof was combined with the possibility of realizing a large formal space below it. He had already employed this in 1681 for Hofje Meermansburg in Leiden, and in 1694 he used it again for the town hall in Deventer. It involves the use of a kings post in the roof construction, whereby a braced middle post eliminates the need for a central support in the room below. It turns out that rather than discovering this Italian-inspired solution during his time in England, where such roof constructions were then being used, Roman had already read about it back in Leiden, courtesy of the treatises available in Bibliotheca Thysiana.